

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ
ΠΜΣ «ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ»

ΟΙ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗΣ
ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΡΩΞΑΝΗ-ΕΙΡΗΝΗ ΜΠΑΡΙΑΜΗ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΠΕΙΡΑΙΑΣ, 2025

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	Σελ.2
Abstract.....	Σελ.3
Εισαγωγή.....	Σελ. 4
Κεφάλαιο 1.....	Σελ. 6
1.1 Έννοια και διαστάσεις της ενεργειακής μετάβασης.....	Σελ. 6
1.2 Γεωπολιτική και ενέργεια: βασικές αρχές και θεωρίες.....	Σελ. 7
1.3 Ενεργειακή Ασφάλεια.....	Σελ. 9
1.4 Ενέργεια και Γεωπολιτική	Σελ. 14
1.4.1 Συστήματα πρωτογενούς-δευτερογενούς ενέργειας.....	Σελ. 14
1.5 Η γεωγραφική και στρατηγική αξία της Μεσογείου.....	Σελ. 15
1.6 Γεωγραφία Ανατολικής Μεσογείου.....	Σελ. 28
Κεφάλαιο 2.....	Σελ. 20
2.1 Η αξία των κοιτασμάτων φυσικού αερίου και οι οδοί μεταφοράς.....	Σελ. 20
2.2 Η γεωστρατηγική σημασία της οριοθέτησης ΑΟΖ στην Αν. Μεσόγειο.....	Σελ. 29
Κεφάλαιο 3.....	Σελ. 34
3.1 Συγκλίσεις και αντιπαραθέσεις στον γεωπολιτικό χάρτη της Ανατολικής Μεσογείου.....	Σελ. 34
3.2 Η ενεργειακή πολιτική και οι γεωπολιτικές επιδιώξεις της Τουρκίας.....	Σελ. 38
3.3 Mavi Vatan και οι αναθεωρητικές επιδιώξεις της Τουρκίας στην Ανατολική Μεσόγειο.....	Σελ. 40
3.4 Διπλωματικές εντάσεις και συνεργασίες στην Ανατολική Μεσόγειο.....	Σελ. 45
Κεφάλαιο 4 (Η ενεργειακή πολιτική της Ελλάδας).....	Σελ. 48
4.1 Η θέση της Ελλάδας στον ενεργειακό χάρτη και οι πολιτικές της.....	Σελ. 48
4.2 Η εξωτερική διάσταση της ελληνικής ενεργειακής πολιτικής.....	Σελ. 51
4.3 Η ενεργειακή ασφάλεια της Ελλάδας.....	Σελ. 52
4.4 Η πολιτική αποτροπής της Ελλάδας στο γεωπολιτικό πλαίσιο της Ανατολικής Μεσογείου.....	Σελ. 55
Συμπεράσματα.....	Σελ. 57
Βιβλιογραφία.....	Σελ. 60

Περίληψη

Η παγκόσμια στροφή προς ένα πιο βιώσιμο ενεργειακό μοντέλο, με έμφαση στις ανανεώσιμες πηγές και τη μείωση της χρήσης ορυκτών καυσίμων, αναδεικνύεται ως κρίσιμο ζήτημα των διεθνών σχέσεων και της γεωπολιτικής δυναμικής του 21ου αιώνα. Η Ανατολική Μεσόγειος, περιοχή στρατηγικής σημασίας και πλούσια σε ενεργειακούς πόρους, βρίσκεται στο επίκεντρο ενός σύνθετου πλέγματος προκλήσεων που συνδέονται με την ενεργειακή μετάβαση. Η εργασία διερευνά τις γεωπολιτικές διαστάσεις αυτής της διαδικασίας, εξετάζοντας τις θαλάσσιες διεκδικήσεις, τις περιφερειακές αντιπαραθέσεις, καθώς και τον ρόλο που διαδραματίζουν εξωτερικοί παράγοντες, όπως οι ΗΠΑ, η Ευρωπαϊκή Ένωση και άλλες διεθνείς δυνάμεις. Παράλληλα, αναλύονται οι δυνατότητες ενίσχυσης της συνεργασίας μέσω θεσμικών πρωτοβουλιών και διακρατικών ενεργειακών δικτύων, καθώς και η αξιοποίηση τεχνολογικών καινοτομιών προς όφελος της ενεργειακής ασφάλειας και της περιφερειακής σταθερότητας. Η μεθοδολογική προσέγγιση βασίζεται σε συστηματική βιβλιογραφική επισκόπηση και ανάλυση γεωπολιτικών και ενεργειακών δεδομένων, με στόχο τη διαμόρφωση ολοκληρωμένων συμπερασμάτων. Τα ευρήματα δείχνουν ότι, παρότι οι εντάσεις και οι ανταγωνισμοί ενδέχεται να επιβραδύνουν την πρόοδο, η ύπαρξη κοινών συμφερόντων και η ανάπτυξη πλαισίων συνεργασίας δημιουργούν προϋποθέσεις για μια ομαλή και αμοιβαία επωφελή μετάβαση.

Abstract

The global shift toward a more sustainable energy model, emphasizing renewable sources and reducing reliance on fossil fuels, has emerged as a defining challenge in contemporary geopolitics. The Eastern Mediterranean, a region of strategic importance and rich in energy resources, lies at the heart of a complex web of issues linked to the ongoing energy transition. This study explores the geopolitical dimensions of this process, focusing on maritime jurisdiction disputes, regional rivalries, and the influence of extra-regional actors such as the United States, the European Union, and other major powers. In parallel, it examines opportunities for enhanced cooperation through institutional initiatives, cross-border energy networks, and the adoption of technological innovations to promote energy security and regional stability. The methodological framework is based on a systematic review of the literature combined with an analysis of current geopolitical and energy-related developments, aiming to produce comprehensive insights. The findings indicate that although tensions and competition may hinder progress, shared interests and the creation of cooperative frameworks offer significant potential for a smooth and mutually beneficial transition.

Εισαγωγή

Η ενεργειακή μετάβαση, δηλαδή η σταδιακή αντικατάσταση των ορυκτών καυσίμων με ανανεώσιμες και καθαρότερες μορφές ενέργειας, αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους μετασχηματισμούς της σύγχρονης παγκόσμιας οικονομίας και πολιτικής. Η διαδικασία αυτή δεν περιορίζεται σε τεχνικές ή περιβαλλοντικές παραμέτρους, αλλά επεκτείνεται σε γεωπολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά πεδία. Στο πλαίσιο αυτό, η Ανατολική Μεσόγειος αναδεικνύεται σε κομβικό πεδίο μελέτης, καθώς συνδυάζει υψηλή γεωστρατηγική αξία, πλούσια αποθέματα υδρογονανθράκων και σημαντικές προοπτικές ανάπτυξης ανανεώσιμων πηγών. Η συνύπαρξη αυτών των χαρακτηριστικών δημιουργεί τόσο ευκαιρίες για συνεργασία όσο και πεδία έντασης, καθιστώντας την ενεργειακή μετάβαση στην περιοχή ζήτημα με ευρύτερες πολιτικές και οικονομικές επιπτώσεις.

Σκοπός και στόχοι της μελέτης

Ο κύριος σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση των γεωπολιτικών προκλήσεων που συνοδεύουν την ενεργειακή μετάβαση στην Ανατολική Μεσόγειο, με στόχο την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι διεθνείς και περιφερειακές σχέσεις επηρεάζουν την πορεία και την αποτελεσματικότητα αυτής της διαδικασίας. Οι ειδικοί στόχοι περιλαμβάνουν:

- Την ανάλυση των παραγόντων που διαμορφώνουν το γεωπολιτικό περιβάλλον της περιοχής.
- Την αξιολόγηση των συνεπειών της ενεργειακής μετάβασης στις ισορροπίες ισχύος και στις διεθνείς σχέσεις.
- Την καταγραφή των ευκαιριών και των προοπτικών συνεργασίας μεταξύ των κρατών της περιοχής.
- Την εξαγωγή συμπερασμάτων που μπορούν να υποστηρίξουν τη χάραξη στρατηγικής ενεργειακής πολιτικής.

Ερευνητικά ερωτήματα

Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων, η μελέτη καλείται να απαντήσει σε βασικά ερευνητικά ερωτήματα, όπως:

- Ποιες είναι οι κύριες γεωπολιτικές προκλήσεις που προκύπτουν από την ενεργειακή μετάβαση στην Ανατολική Μεσόγειο;
- Με ποιον τρόπο οι θαλάσσιες διεκδικήσεις και οι περιφερειακές αντιπαράθεσεις επηρεάζουν την υλοποίηση ενεργειακών έργων;
- Ποιος είναι ο ρόλος διεθνών δυνάμεων και θεσμικών μηχανισμών στη διαμόρφωση του ενεργειακού μέλλοντος της περιοχής;
- Σε ποιο βαθμό η ανάπτυξη ανανεώσιμων πηγών ενέργειας μπορεί να λειτουργήσει ως μοχλός περιφερειακής συνεργασίας;

Μεθοδολογική προσέγγιση

Η εργασία βασίζεται σε ποιοτική μεθοδολογική προσέγγιση, με κύριο εργαλείο τη συστηματική βιβλιογραφική ανασκόπηση. Συλλέχθηκαν και αναλύθηκαν επιστημονικές δημοσιεύσεις, εκθέσεις διεθνών οργανισμών, κυβερνητικά έγγραφα και αναλύσεις εξειδικευμένων κέντρων μελετών, με στόχο την αποτύπωση τόσο των θεωρητικών πλαισίων όσο και των τρεχουσών εξελίξεων. Η ανάλυση οργανώθηκε θεματικά, ώστε να συνδυάζει την παρουσίαση του γεωπολιτικού πλαισίου με τη μελέτη των ενεργειακών στρατηγικών των επιμέρους κρατών. Μέσω αυτής της μεθοδολογίας, επιδιώκεται η εξαγωγή τεκμηριωμένων συμπερασμάτων και η ανάδειξη πρακτικών προτάσεων πολιτικής.

Κεφάλαιο 1. Θεωρητικό πλαίσιο

1.1 Έννοια και διαστάσεις της ενεργειακής μετάβασης

Η ενεργειακή μετάβαση αποτελεί μια πολυσύνθετη διαδικασία, η οποία περιγράφει τη σταδιακή μετατόπιση του παγκόσμιου ενεργειακού συστήματος από την κυριαρχία των ορυκτών καυσίμων προς την αυξημένη χρήση ανανεώσιμων και καθαρών πηγών ενέργειας. Η αλλαγή αυτή δεν αφορά αποκλειστικά την τεχνολογία παραγωγής και κατανάλωσης ενέργειας, αλλά εμπλέκει ευρύτερες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές πτυχές. Η έννοια της ενεργειακής μετάβασης, επομένως, δεν περιορίζεται σε ένα τεχνικό πλαίσιο, αλλά περιλαμβάνει την αναδιάρθρωση των ενεργειακών αγορών, την προσαρμογή θεσμικών δομών, καθώς και τη διαμόρφωση νέων προτύπων κατανάλωσης (IEA 2021).

Σε ιστορικό επίπεδο, η μετάβαση αυτή συνδέεται με την ανάγκη περιορισμού των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και τη βελτίωση της ενεργειακής ασφάλειας. Οι τεχνολογικές εξελίξεις, όπως η αύξηση της αποδοτικότητας των φωτοβολταϊκών και των ανεμογεννητριών ή η ανάπτυξη αποθηκευτικών συστημάτων μεγάλης κλίμακας, επιταχύνουν τον ρυθμό της αλλαγής. Παράλληλα, πολιτικές δεσμεύσεις, όπως η Συμφωνία των Παρισίων, θέτουν σαφείς στόχους για την επίτευξη κλιματικής ουδετερότητας σε συγκεκριμένα χρονικά πλαίσια (IEA 2021).

Η ενεργειακή μετάβαση παρουσιάζει πολλαπλές διαστάσεις:

- Περιβαλλοντική διάσταση, που αφορά τη μείωση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων από την παραγωγή και χρήση ενέργειας.
- Οικονομική διάσταση, η οποία σχετίζεται με την ανακατανομή επενδύσεων, την ανάπτυξη νέων αγορών και τη δημιουργία θέσεων εργασίας στον πράσινο τομέα.
- Κοινωνική διάσταση, που περιλαμβάνει ζητήματα ενεργειακής προσβασιμότητας, δικαιοσύνης και αποδοχής από τις τοπικές κοινωνίες.
- Γεωπολιτική διάσταση, η οποία συνδέεται με την ανακατανομή ισχύος και επιρροής μεταξύ κρατών, ανάλογα με τους διαθέσιμους ενεργειακούς πόρους και την τεχνολογική τους υπεροχή (Smil 2017).

Η ολοκληρωμένη κατανόηση της ενεργειακής μετάβασης προϋποθέτει την ταυτόχρονη εξέταση αυτών των παραμέτρων, καθώς η επιτυχία της εξαρτάται από την ισορροπία μεταξύ

περιβαλλοντικών στόχων, οικονομικής βιωσιμότητας και κοινωνικής αποδοχής, σε συνδυασμό με την αποτελεσματική διαχείριση των γεωπολιτικών προκλήσεων που ανακύπτουν (Smil 2017).

1.2 Γεωπολιτική και ενέργεια: βασικές αρχές και θεωρίες

Η σχέση μεταξύ γεωπολιτικής και ενέργειας είναι διαχρονικά στενή, καθώς η πρόσβαση σε ενεργειακούς πόρους και οι οδοί μεταφοράς τους αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες διαμόρφωσης της ισχύος και της επιρροής των κρατών. Η γεωπολιτική, ως πεδίο ανάλυσης, εξετάζει πώς οι γεωγραφικοί, οικονομικοί και πολιτικοί παράγοντες επηρεάζουν την κατανομή ισχύος στο διεθνές σύστημα. Στο πλαίσιο αυτό, η ενέργεια συνιστά στρατηγικό αγαθό, του οποίου η διαθεσιμότητα και ο έλεγχος μπορούν να επηρεάσουν όχι μόνο τις εθνικές οικονομίες, αλλά και την παγκόσμια ασφάλεια (Παπαδόπουλος 2019).

Οι βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις της γεωπολιτικής ενέργειας μπορούν να ενταχθούν σε τρεις κύριες κατηγορίες:

- Κλασικές γεωπολιτικές θεωρίες

Οι θεωρίες του Halford Mackinder («Heartland Theory») και του Alfred Mahan («Sea Power Theory») υπογραμμίζουν τη σημασία του ελέγχου στρατηγικών περιοχών και θαλάσσιων οδών για την άσκηση παγκόσμιας ισχύος. Στο ενεργειακό πεδίο, αυτές οι προσεγγίσεις μεταφράζονται στη σημασία κρίσιμων σημείων διέλευσης, όπως τα στενά του Σουέζ ή του Ορμούζ, για την ασφάλεια του εφοδιασμού.

- Σύγχρονες προσεγγίσεις ενεργειακής ασφάλειας

Η ενεργειακή ασφάλεια ορίζεται ως η αδιάλειπτη και οικονομικά προσιτή παροχή ενέργειας. Οι σύγχρονες θεωρίες επικεντρώνονται στο πόσο εύλωτα είναι τα κράτη απέναντι σε διακοπές εφοδιασμού, στις επιπτώσεις της διαφοροποίησης των πηγών και στις γεωοικονομικές στρατηγικές των κρατών και εταιρειών.

- Κριτικές και περιβαλλοντικές προσεγγίσεις

Αυτές οι θεωρίες συνδέουν την ενεργειακή πολιτική με ζητήματα περιβαλλοντικής βιωσιμότητας και κοινωνικής δικαιοσύνης, υποστηρίζοντας ότι η ενεργειακή ασφάλεια δεν μπορεί να αποκοπεί από την ανάγκη αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής και της άνισης πρόσβασης στους πόρους.

Η μελέτη της γεωπολιτικής της ενέργειας συνδυάζει, συνεπώς, παραδοσιακές αναλύσεις ισχύος με νέες παραμέτρους που απορρέουν από την παγκοσμιοποίηση, τις τεχνολογικές εξελίξεις και τις περιβαλλοντικές δεσμεύσεις. Σε αυτό το πλαίσιο, η Ανατολική Μεσόγειος αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα περιοχής όπου οι ενεργειακοί πόροι διασταυρώνονται με γεωπολιτικές αντιπαράθεσεις, οικονομικά συμφέροντα και περιβαλλοντικές προκλήσεις, καθιστώντας την κατανόηση αυτών των θεωριών απαραίτητη για την ανάλυση της ενεργειακής μετάβασης (Παπαδόπουλος 2019).

Μετά την λήξη του Ψυχρού Πολέμου επικράτησε σε μεγάλο μέρος της διεθνούς κοινότητας ένα κλίμα αισιοδοξίας για την πορεία των διεθνών σχέσεων. Πολλοί αναλυτές και πολιτικοί ηγέτες υποστήριζαν ότι η εποχή των έντονων γεωπολιτικών ανταγωνισμών είχε παρέλθει και ότι οι μεγάλες διακρατικές συγκρούσεις ανήκαν πλέον στο παρελθόν. Σύμφωνα με αυτήν την αντίληψη, η παγκοσμιοποίηση και η αυξανόμενη οικονομική αλληλεξάρτηση μεταξύ των κρατών θα δημιουργούσαν συνθήκες διαρκούς σταθερότητας και συνεργασίας (Baldwin 2016).

Η οπτική αυτή, αν και ευρέως διαδεδομένη, παραβλέπει μια θεμελιώδη διάσταση του διεθνούς συστήματος: οι σχέσεις μεταξύ κρατών παραμένουν σε μεγάλο βαθμό ανταγωνιστικές και ενίοτε συγκρουσιακές. Η μορφή που λαμβάνει ο ανταγωνισμός διαφοροποιείται με την πάροδο του χρόνου και ανάλογα με την περιοχή· σε ορισμένες περιπτώσεις εκδηλώνεται στρατιωτικά, ενώ σε άλλες μέσω της οικονομίας και του εμπορίου. Ουσιαστικά, στρατιωτική και οικονομική αντιπαράθεση αποτελούν δύο διαφορετικές εκφάνσεις του ίδιου υποκείμενου φαινομένου – του διαρκούς αγώνα για ισχύ και επιρροή (Baldwin 2016).

Η αισιόδοξη αυτή θεώρηση των διεθνών σχέσεων συνδέεται στενά με τις θεωρίες του φιλελευθερισμού και του νεοφιλελευθερισμού. Οι θεωρητικές αυτές σχολές υποστηρίζουν ότι η διάδοση της δημοκρατίας, η ενίσχυση των διεθνών θεσμών και η εμβάθυνση της οικονομικής συνεργασίας μπορούν να μειώσουν τις πιθανότητες πολέμου και να ενισχύσουν τη σταθερότητα. Η θεωρία της «δημοκρατικής ειρήνης», με ρίζες στις ιδέες του Kant, υποστηρίζει

ότι τα δημοκρατικά καθεστώτα σπανίως πολεμούν μεταξύ τους, καθώς μοιράζονται κοινές αξίες και θεσμούς (Baldwin 2016).

Ωστόσο, η ιστορική εμπειρία δείχνει ότι ούτε η δημοκρατία ούτε η οικονομική αλληλεξάρτηση αρκούν από μόνες τους για την εξάλειψη του ανταγωνισμού. Η γεωπολιτική και η γεωοικονομία λειτουργούν συχνά συμπληρωματικά, αντανακλώντας την ίδια βασική λογική: τα κράτη επιδιώκουν να διασφαλίσουν και να ενισχύσουν τη θέση τους σε ένα περιβάλλον όπου οι συγκρούσεις συμφερόντων είναι αναπόφευκτες. Η ανάλυση αυτού του φαινομένου απαιτεί ιστορική προσέγγιση και εξέταση των τάσεων που διαμορφώνονται για το μέλλον, προκειμένου να διαμορφωθούν στρατηγικές που θα επιτρέψουν την αποτελεσματική προσαρμογή των κρατών – συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας – στις προκλήσεις ενός έντονα ανταγωνιστικού διεθνούς περιβάλλοντος (Baldwin 2016).

1.3 Ενεργειακή Ασφάλεια

Σύμφωνα με τον διακεκριμένο αναλυτή ενεργειακών ζητημάτων Daniel Yergin, η ενεργειακή ασφάλεια ορίζεται ως «η διαθεσιμότητα επαρκούς εφοδιασμού σε προσιτές τιμές». Παρά την απλότητα και τη σαφήνεια αυτού του ορισμού, η πραγματικότητα που αποτυπώνει είναι πολύ πιο σύνθετη. Η διαμόρφωση και η λειτουργία των σύγχρονων ενεργειακών δικτύων, τα οποία χαρακτηρίζονται από μεγάλη γεωγραφική έκταση, πολυπλοκότητα και διασύνδεση μεταξύ διαφορετικών κλάδων, έχουν δημιουργήσει νέα επίπεδα κινδύνων και απαιτήσεων για τη διασφάλιση της ενεργειακής επάρκειας (Yergin 2011).

Η ενεργειακή ασφάλεια δεν αφορά μόνο την επάρκεια του ίδιου του φυσικού πόρου, αλλά και την ασφάλεια των διαδρόμων μεταφοράς του – όπως αγωγοί, θαλάσσιες οδοί, διώρυγες και χερσαία σύνορα – που εξασφαλίζουν τη ροή του από την πηγή στον τελικό καταναλωτή. Εξίσου σημαντική είναι η σταθερή πρόσβαση σε αξιόπιστες αγορές, οι αναγκαίες επενδύσεις για τη συντήρηση και αναβάθμιση των υποδομών, καθώς και η ικανότητα άμεσης αντικατάστασης των πηγών εφοδιασμού σε περίπτωση διακοπής ή αποδιάρθρωσης του δικτύου (Yergin 2011).

Η έννοια διαφοροποιείται σημαντικά ανάλογα με τη θέση κάθε κράτους στο παγκόσμιο ενεργειακό σύστημα. Για τις χώρες που εξαρτώνται από εισαγωγές, η ενεργειακή ασφάλεια συνδέεται κυρίως με τη σταθερότητα και την αδιάλειπτη παροχή των απαραίτητων πόρων («ασφάλεια προσφοράς»). Αντιθέτως, για τα κράτη που βασίζουν την οικονομία τους στις

εξαγωγές ενεργειακών προϊόντων, ο όρος αναφέρεται κυρίως στη διατήρηση επαρκούς και προβλέψιμης ζήτησης στις διεθνείς αγορές («ασφάλεια ζήτησης») (Yergin 2011).

Η έννοια της ενεργειακής εξάρτησης αναφέρεται στον βαθμό στον οποίο μια οικονομία στηρίζεται σε εισαγωγές για την κάλυψη των ενεργειακών της αναγκών. Η αξιολόγησή της μπορεί να γίνει μέσω ποικίλων δεικτών, με τον πλέον καθιερωμένο να είναι το ποσοστό των καθαρών εισαγωγών ενέργειας σε σχέση με τη συνολική εγχώρια κατανάλωση. Ο δείκτης αυτός συνήθως εξετάζεται σε συνδυασμό με την ενεργειακή ένταση της οικονομίας, δηλαδή το κόστος ή την ποσότητα ενέργειας που απαιτείται για την παραγωγή μιας μονάδας Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ). Η ενεργειακή ένταση αποτελεί μέτρο της αποδοτικότητας στη χρήση των διαθέσιμων ενεργειακών πόρων (Boneva 2018).

Ωστόσο, η αξιολόγηση της ενεργειακής εξάρτησης δεν είναι πάντα γραμμική και παρουσιάζει ορισμένες αντιφάσεις. Μια χώρα που καταναλώνει περισσότερη ενέργεια από όση παράγει χαρακτηρίζεται, τυπικά, ως εξαρτημένη ενεργειακά, καθώς αναγκάζεται να καλύψει το έλλειμμα μέσω εισαγωγών. Παρ' όλα αυτά, η ίδια χώρα μπορεί να παρουσιάζει υψηλή ενεργειακή αποδοτικότητα, συγκρινόμενη με ένα κράτος που εμφανίζεται ενεργειακά αυτάρκες αλλά καταναλώνει τους πόρους της με λιγότερο ορθολογικό τρόπο (Boneva 2018).

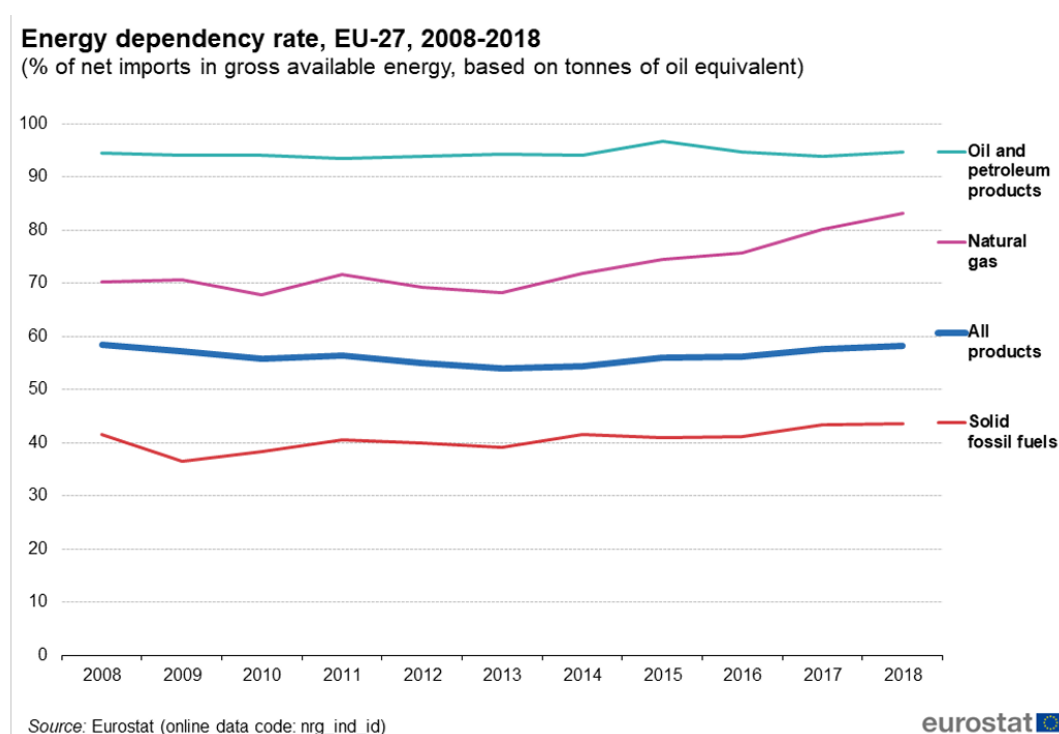
Για τον λόγο αυτό, οι εισαγωγές ενέργειας αποτελούν μόνο μία διάσταση της συνολικής εξάρτησης και η αξιολόγησή τους πρέπει να συνδυάζεται με δείκτες που αποτυπώνουν την αποτελεσματικότητα στη χρήση, τη μεταφορά, τη διανομή και την κατανάλωση ενέργειας στο εσωτερικό μιας χώρας. Σε γενικές γραμμές, τα κράτη με υψηλότερο επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης και διαβίωσης καταγράφουν χαμηλότερη ενεργειακή ένταση, γεγονός που αντανακλά την πιο ορθολογική και αποδοτική χρήση της ενέργειας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 2016, όπου η Βουλγαρία κατέγραψε την υψηλότερη ενεργειακή ένταση – επτά φορές μεγαλύτερη σε σύγκριση με την Ιρλανδία, η οποία βρέθηκε στην κορυφή των πιο αποδοτικών χωρών (Boneva 2018).

Η οικονομική δομή ενός κράτους αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για το επίπεδο της ενεργειακής του έντασης. Οι οικονομίες που στηρίζονται κυρίως στον τριτογενή τομέα και στις υπηρεσίες, τείνουν να εμφανίζουν χαμηλότερους δείκτες ενεργειακής έντασης σε σύγκριση με κράτη στα οποία η παραγωγική δραστηριότητα βασίζεται σε ενεργοβόρες βαριές βιομηχανίες (Eurostat 2021).

Πέραν της παραγωγικής διάρθρωσης, σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν και τα πρότυπα διαβίωσης του πληθυσμού. Παράγοντες όπως η αποδοτικότητα καυσίμων στα μέσα μεταφοράς, η συχνότητα των ταξιδιών, οι γεωγραφικές αποστάσεις που διανύονται καθημερινά, η χρήση ή μη των μέσων μαζικής μεταφοράς και το καθεστώς επιδότησης της ενέργειας επηρεάζουν άμεσα τη συνολική κατανάλωση (Eurostat 2021).

Επιπλέον, οι κλιματικές και καιρικές συνθήκες αποτελούν έναν ακόμη κρίσιμο παράγοντα. Σε περιοχές με ακραίες θερμοκρασίες, η ανάγκη για θέρμανση τον χειμώνα ή για ψύξη τους θερινούς μήνες αυξάνει σημαντικά την ενεργειακή κατανάλωση. Παράλληλα, έντονα καιρικά φαινόμενα μπορεί να προκαλέσουν ζημιές σε υποδομές, οδηγώντας σε προσωρινή αύξηση της ζήτησης ενέργειας για την αποκατάστασή τους (Eurostat 2021).

Εικόνα 1.1 Ποσοστό ενεργειακής εξάρτησης ΕΕ-27, 2008-2018 (% των καθαρών εισαγωγών στην ακαθάριστη διαθέσιμη ενέργεια, με βάση τόνους ισοδύναμου πετρελαίου)

Σε παγκόσμια κλίμακα, ελάχιστα κράτη μπορούν να ισχυριστούν ότι διαθέτουν πλήρη ενεργειακή αυτάρκεια. Ακόμη και μεγάλα περιφερειακά συστήματα, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, παραμένουν σε σημαντικό βαθμό εξαρτημένα από εξωτερικές πηγές. Από το 2013, όλα τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. είναι καθαροί εισαγωγείς ενέργειας, ενώ σύμφωνα με τα στοιχεία της

Eurostat, άνω του 50% των ενεργειακών τους αναγκών καλύπτεται από εισαγωγές. Στην περίοδο 2008–2018, το ποσοστό ενεργειακής εξάρτησης κυμάνθηκε μεταξύ 53,9% (2013) και 58,4% (2008). Οι υψηλότεροι δείκτες εξάρτησης το 2018 καταγράφηκαν στο αργό πετρέλαιο (94,6%) και στο φυσικό αέριο (83,2%), ενώ για τα στερεά ορυκτά καύσιμα το ποσοστό ήταν 43,6% (Ghosh 2021).

Η εξάρτηση από τις εισαγωγές ενέργειας δεν περιορίζεται στην Ευρώπη. Υψηλά επίπεδα καταγράφουν και άλλες ανεπτυγμένες ή αναπτυσσόμενες οικονομίες, όπως η Ιαπωνία (93%), η Νότια Κορέα (81,45%), η Τουρκία (75,21%) και το Ισραήλ (64,97%). Στον αντίποδα, ορισμένες χώρες είναι καθαροί εξαγωγείς ενέργειας, εμφανίζοντας αρνητικούς δείκτες εξάρτησης, όπως η Νορβηγία (-581,3%), η Αυστραλία (-190,19%) και ο Καναδάς (-72,53%). Σε αυτήν την κατηγορία εντάσσονται και κράτη όπως η Ρωσία, το Μεξικό, η Βενεζουέλα, η Κολομβία, η Νότια Αφρική, η Νιγηρία και η Αγκόλα, τα οποία εξάγουν κυρίως άνθρακα, πετρέλαιο, φυσικό αέριο, ουράνιο ή βιοενέργεια (Ghosh 2021).

Η εξάρτηση αυτή δημιουργεί διαφορετικού τύπου κινδύνους και για τους εισαγωγείς και για τους εξαγωγείς. Οι πρώτοι αντιμετωπίζουν ζητήματα ασφάλειας εφοδιασμού και έκθεσης σε διακυμάνσεις τιμών, ενώ οι δεύτεροι κινδυνεύουν από πτώση εσόδων, υπερεξάρτηση της οικονομίας από έναν μόνο τομέα ή μακροοικονομικές ανισορροπίες. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η λεγόμενη «ολλανδική ασθένεια», κατά την οποία τα μεγάλα έσοδα από τις εξαγωγές οδηγούν σε ανατίμηση του τοπικού νομίσματος, μειώνοντας έτσι την ανταγωνιστικότητα της εγχώριας βιομηχανικής παραγωγής. Ωστόσο, υπάρχουν και παραδείγματα επιτυχούς διαχείρισης αυτής της πρόκλησης, με χαρακτηριστικότερο τη Νορβηγία, η οποία αξιοποίησε τα έσοδά της για να δημιουργήσει το μεγαλύτερο κρατικό επενδυτικό ταμείο παγκοσμίως, αξίας περίπου 1,3 τρισεκατομμυρίων δολαρίων (Ghosh 2021).

Πέρα από τους παραδοσιακούς δείκτες ενεργειακής εξάρτησης, η πραγματική εικόνα είναι ακόμη πιο περίπλοκη. Η αλληλεξάρτηση των κρατών δεν αφορά μόνο την προμήθεια καυσίμων, αλλά εκτείνεται και στις τεχνολογίες, τον εξοπλισμό και τις διαδικασίες επεξεργασίας που απαιτούνται σε διάφορα στάδια της αλυσίδας αξίας της ενέργειας. Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα του ουρανίου, που αποτελεί το πλέον διεθνοποιημένο ενεργειακό καύσιμο. Σχεδόν το 90% της παγκόσμιας παραγωγής εξάγεται από τη χώρα εξόρυξης προς άλλη χώρα, όπου βρίσκεται το πυρηνικό εργοστάσιο που θα το χρησιμοποιήσει,

ενώ τα στάδια επεξεργασίας και εμπλουτισμού πραγματοποιούνται συχνά σε τρίτες χώρες, ενισχύοντας έτσι τον διεθνή χαρακτήρα του κλάδου (Ghosh 2021).

Παρόμοιες τάσεις παρατηρούνται και σε άλλα βασικά καύσιμα, όπως το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο. Περίπου το 48% της παγκόσμιας παραγωγής πετρελαίου διακινείται μέσω εξαγωγών, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για το φυσικό αέριο ανέρχεται στο 31%. Η διαφορά αυτή εξηγείται σε μεγάλο βαθμό από το γεγονός ότι το φυσικό αέριο καταναλώνεται σε σημαντικό ποσοστό στις ίδιες τις χώρες παραγωγής. Ενδεικτικά, η Ρωσία, αν και συγκαταλέγεται στις μεγαλύτερες εξαγωγείς φυσικού αερίου παγκοσμίως, το 2016 εξήγαγε 205 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα, ποσότητα που υπολείπεται σημαντικά της εγχώριας κατανάλωσης, η οποία έφτασε τα 391 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα. Παρόμοιο μοτίβο παρουσιάζει και το αμερικανικό σχιστολιθικό αέριο, το οποίο, παρά τη διεθνή δημοσιότητα που λαμβάνει, το 2016 διοχετεύτηκε στις ξένες αγορές μόλις κατά 9% της συνολικής παραγωγής, με το υπόλοιπο να καταναλώνεται εντός των Ηνωμένων Πολιτειών σύμφωνα με την USEIA (United States Energy Information and Administration).

Η έννοια και η έκταση της ενεργειακής εξάρτησης μεταβάλλονται με την πάροδο του χρόνου, όπως καταδεικνύουν και ιστορικά παραδείγματα. Τον 19ο αιώνα, το Ηνωμένο Βασίλειο κατείχε εξέχουσα θέση στις παγκόσμιες εξαγωγές άνθρακα, μέχρι που αντικαταστάθηκε από τη Γερμανία. Η παραγωγή άνθρακα της Βρετανίας κορυφώθηκε το 1913, ενώ η γερμανική παραγωγή έφτασε στο μέγιστο το 1956. Ωστόσο σύμφωνα με την USEIA, μέχρι το 1990, το Ηνωμένο Βασίλειο, από κυρίαρχος εξαγωγέας, είχε μετατραπεί σε έναν από τους μεγαλύτερους εισαγωγείς άνθρακα στην Ευρώπη.

Αντίστοιχα, οι Ηνωμένες Πολιτείες, που κυριαρχούσαν στην παγκόσμια αγορά πετρελαίου έως τον Μεσοπόλεμο, άρχισαν από τη δεκαετία του 1950 να εισάγουν ολοένα και μεγαλύτερες ποσότητες. Η τάση αυτή κορυφώθηκε το 2005, όταν οι συνολικές εισαγωγές πρωτογενούς ενέργειας αντιπροσώπευαν το 30% της εγχώριας κατανάλωσης. Τα δεδομένα της USEIA υπογραμμίζουν ότι η ενεργειακή αυτάρκεια και η εξάρτηση είναι έννοιες δυναμικές, οι οποίες επηρεάζονται από γεωπολιτικούς, οικονομικούς και τεχνολογικούς παράγοντες, καθώς και από τις εξελίξεις στην παγκόσμια αγορά ενέργειας.

1.4 Ενέργεια και Γεωπολιτική

Οι έννοιες της ενέργειας και της γεωπολιτικής, αν και θεμελιώδεις, παρουσιάζουν σημαντικές δυσκολίες στην ακριβή τους οριοθέτηση. Στο φυσικό τους περιεχόμενο, η ενέργεια ορίζεται ως η ικανότητα ενός σώματος ή συστήματος να παράγει έργο. Παράλληλα, αποτελεί σημείο συνάντησης πολλών επιστημονικών κλάδων, οι οποίοι, αν και εκ πρώτης όψεως φαίνεται να λειτουργούν ανεξάρτητα, αλληλεπιδρούν στενά μέσω των ενεργειακών φαινομένων. Η συστηματική κατανόηση των πολύπλευρων μετατροπών και εφαρμογών των διαφόρων μορφών ενέργειας εδραιώθηκε μόλις τον 19ο αιώνα. Είναι χαρακτηριστικό ότι η πρακτική απελευθέρωση πυρηνικής ενέργειας επιτεύχθηκε ήδη το 1943, ενώ η επιστημονική κατανόηση της διαδικασίας της φωτοσύνθεσης ολοκληρώθηκε μόλις τη δεκαετία του 1950 (Högselius 2019).

Η γεωπολιτική, από την άλλη πλευρά, μπορεί να οριστεί γενικά ως η μελέτη της επίδρασης της γεωγραφίας – συχνά με ντετερμινιστική προσέγγιση – στην πολιτική και τις διεθνείς σχέσεις. Στο πλαίσιο της γεωπολιτικής ανάλυσης, οι ενεργειακοί πόροι δεν αποκτούν στρατηγική σημασία αποκλειστικά λόγω της φυσικής τους ύπαρξης· η αξία τους αναδύεται μέσα από ένα πλέγμα κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών διεργασιών (Högselius 2019).

Η αλληλεξάρτηση μεταξύ ενέργειας και γεωπολιτικής είναι βαθιά και πολυδιάστατη. Η ενέργεια συνιστά όχι μόνο κρίσιμο αγαθό, αλλά και θεμέλιο ενός παγκόσμιου βιομηχανικού οικοσυστήματος, πάνω στο οποίο στηρίζεται η αρχιτεκτονική της σύγχρονης οικονομίας και των διεθνών σχέσεων. Ουσιαστικά, κανένα τμήμα του παγκόσμιου ενεργειακού συστήματος δεν λειτουργεί αποκομμένο από το διεθνές πολιτικό περιβάλλον (Högselius 2019).

Για την κατανόηση της «αμοιβαίας ευπάθειας» και της πολυπλοκότητας των ενεργειακών συστημάτων, ιδιαίτερα χρήσιμη είναι η ανάλυση του καθηγητή Ιστορίας της Τεχνολογίας Per Högselius, ο οποίος εξετάζει τις σχέσεις μεταξύ των δύο πεδίων και θέτει το θεωρητικό υπόβαθρο για την εμβάθυνση της παρούσας μελέτης.

1.4.1 Συστήματα πρωτογενούς-δευτερογενούς ενέργειας

Κατά την ανάλυση των ενεργειακών υποδομών, είναι κρίσιμο να γίνεται διάκριση ανάμεσα στα συστήματα πρωτογενούς και δευτερογενούς ενέργειας. Τα συστήματα πρωτογενούς ενέργειας περιλαμβάνουν την εξόρυξη, την επεξεργασία και τη χρήση φυσικών ενεργειακών

πόρων που απαντώνται απευθείας στη φύση και αξιοποιούνται ως καύσιμα, όπως το ξύλο, ο άνθρακας, το αργό πετρέλαιο, το φυσικό αέριο, το ουράνιο ή το φοινικέλαιο. Στην ίδια κατηγορία εντάσσονται επίσης οι ανανεώσιμες πηγές που αξιοποιούνται χωρίς προηγούμενη μετατροπή, όπως η ηλιακή ακτινοβολία, η αιολική ενέργεια, η υδροκίνηση και η μυϊκή ισχύς – είτε ανθρώπινη είτε ζωική. Με απλά λόγια, πρωτογενής είναι η ενέργεια που μπορεί να συλλεχθεί και να χρησιμοποιηθεί άμεσα, χωρίς να υποστεί περαιτέρω επεξεργασία (Högselius 2019).

Αντιθέτως, τα συστήματα δευτερογενούς ενέργειας στηρίζονται σε πηγές που δεν υπάρχουν αυτούσιες στη φύση, αλλά προκύπτουν από τη μετατροπή μίας ή περισσοτέρων μορφών πρωτογενούς ενέργειας. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αποτελεί η ηλεκτρική ενέργεια, η οποία παράγεται μέσω της αξιοποίησης πρωτογενών καυσίμων ή ανανεώσιμων πηγών. Η αλληλεπίδραση ανάμεσα σε πρωτογενή και δευτερογενή ενεργειακά συστήματα ενισχύει την πολυπλοκότητα και την αλληλεξάρτηση του παγκόσμιου ενεργειακού εφοδιασμού, γεγονός που έχει σαφείς γεωπολιτικές διαστάσεις (Högselius 2019).

Η ανάλυση του Per Högselius για την ενεργειακή τροφοδοσία του Αμβούργου αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα. Η αξιολόγηση της ασφάλειας παροχής ηλεκτρικής ενέργειας στην πόλη δεν μπορεί να περιοριστεί στη μελέτη του τοπικού δικτύου. Απαιτείται κατανόηση της θέσης του στο βορειοδυτικό περιφερειακό σύστημα ηλεκτρικής ενέργειας της Γερμανίας και, περαιτέρω, των διασυνδέσεών του με το ευρύτερο ευρωπαϊκό δίκτυο. Το ευρωπαϊκό σύστημα, ως δευτερογενές, εξαρτάται από πλήθος πρωτογενών ενεργειακών συστημάτων: από τα δίκτυα μεταφοράς φυσικού αερίου που ξεκινούν στη βορειοδυτική Σιβηρία, τη Σαχάρα και τη Βόρεια Θάλασσα· από την παραγωγή άνθρακα σε ορυχεία της Κολομβίας, της Νότιας Αφρικής και της Αυστραλίας· καθώς και από την εξόρυξη ουρανίου στον Νίγηρα, στο Καζακστάν και στον Καναδά (Högselius 2019). Όπως επισημαίνει ο Högselius, η αληθινή κλίμακα αυτών των περίπλοκων και αλληλένδετων δικτύων παραμένει αθέατη στην καθημερινότητα. Μόνο όταν προκύψουν κρίσεις ή διακοπές τροφοδοσίας γίνεται εμφανής ο βαθμός στον οποίο τα πρωτογενή και τα δευτερογενή συστήματα ενέργειας εξαρτώνται αμοιβαία το ένα από το άλλο.

1.5 Η γεωγραφική και στρατηγική αξία της Μεσογείου

Η Μεσόγειος Θάλασσα αποτελεί μία εκτεταμένη θαλάσσια λεκάνη, με μήκος περίπου 3.400 χιλιομέτρων από το Στενό του Γιβραλτάρ έως τις συριακές ακτές και μέγιστο πλάτος κοντά στα

1.600 χιλιόμετρα, από τον Κόλπο της Σύρτης έως τον μυχό της Αδριατικής. Με συνολική επιφάνεια που αγγίζει τα 1,3 εκατομμύρια τετραγωνικά χιλιόμετρα, λειτουργεί ως σημαντικός διάυλος για τη διεθνή ναυσιπλοΐα, φιλοξενώντας καθημερινά μεγάλο όγκο εμπορικής κίνησης. Η στρατηγική της θέση ενισχύεται από τα βασικά σημεία επικοινωνίας με άλλες θαλάσσιες ζώνες: το Στενό του Γιβραλτάρ που τη συνδέει με τον Ατλαντικό Ωκεανό, τα Στενά του Ελλησπόντου και του Βοσπόρου που οδηγούν προς τον Εύξεινο Πόντο, καθώς και η Διώρυγα του Σουέζ, η οποία αποτελεί πύλη προς την Ερυθρά Θάλασσα και τον Ινδικό Ωκεανό (Παρίσης 2013).

Η γεωγραφική της διαίρεση επιτρέπει τον προσδιορισμό δύο κύριων υποσυστημάτων: του Δυτικού και του Ανατολικού. Στην Ανατολική Μεσόγειο συγκαταλέγονται η Ελλάδα, η Κύπρος, η Αίγυπτος, η Λιβύη, ο Λίβανος, το Ισραήλ, η Παλαιστίνη και η Τουρκία. Η ευρύτερη περιοχή που εκτείνεται από την Κύπρο έως τον Λίβανο και από το Ισραήλ έως την Αίγυπτο θεωρείται ιδιαίτερα πλούσια σε υποθαλάσσιους ενεργειακούς πόρους. Σύμφωνα με εκτιμήσεις, τα αποθέματα φυσικού αερίου της περιοχής ενδέχεται να υπερβαίνουν τα 340 τρισεκατομμύρια κυβικά πόδια (tcf), ποσότητα που ξεπερνά τα γνωστά αποθέματα του Αζερμπαϊτζάν, τα οποία αποτελούν σήμερα σημαντική πηγή τροφοδοσίας για την ευρωπαϊκή αγορά (Παρίσης 2013).

Η γεωστρατηγική σημασία της Ανατολικής Μεσογείου μπορεί να ερμηνευθεί υπό το πρίσμα των θεωριών του Nicholas Spykman και του Halford Mackinder. Σύμφωνα με τις προσεγγίσεις αυτές, η περιοχή εντάσσεται στον λεγόμενο «αναχωματικό δακτύλιο» (Rimland) που περιβάλλει την Ευρασία. Ο έλεγχος του Rimland, όπως υποστήριζε ο Spykman, παρέχει τη δυνατότητα επιρροής επί του «Heartland» – της κεντρικής χερσαίας μάζας της Ευρασίας που περιγράφεται από τον Mackinder – και, κατ' επέκταση, σε ολόκληρο το παγκόσμιο σύστημα ισχύος. Δεν είναι, λοιπόν, τυχαίο ότι μεγάλες δυνάμεις, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες και το Ηνωμένο Βασίλειο, επιδίωξαν διαχρονικά να διασφαλίσουν ισχυρή παρουσία και έλεγχο κρίσιμων σημείων της περιοχής (Charman 2011).

Η στρατηγική αξία της Ανατολικής Μεσογείου εδράζεται σε μεγάλο βαθμό στις θαλάσσιες διόδους που επιτρέπουν την είσοδο και έξοδο πλοίων, εμπορευμάτων και ενεργειακών πόρων. Δύο από τα σημαντικότερα θαλάσσια περάσματα σε παγκόσμιο επίπεδο βρίσκονται εδώ: η Διώρυγα του Σουέζ και τα Στενά των Δαρδανελίων και του Βοσπόρου. Η Διώρυγα του Σουέζ, που διανοίχθηκε για να μειώσει τον χρόνο μεταφοράς μεταξύ Μεσογείου και Ινδικού Ωκεανού, εκτείνεται σε μήκος 168 χιλιομέτρων στην Αίγυπτο, δυτικά της Χερσονήσου του Σινά, και

αποτελεί τη μεγαλύτερη τεχνητή θαλάσσια διώρυγα στον κόσμο. Με πλάτος που φτάνει σε ορισμένα σημεία τα 160–200 μέτρα και βάθος 11,6 μέτρα, συνδέει την πόλη Πορτ Σαΐντ στη Μεσόγειο με την πόλη Σουέζ στην Ερυθρά Θάλασσα, προσφέροντας κρίσιμη συντόμευση των θαλάσσιων δρομολογίων, ιδίως για τη μεταφορά πετρελαίου από την Ασία και τη Μέση Ανατολή προς την Ευρώπη (Charman 2011).

Εξίσου κομβικής σημασίας είναι τα Στενά του Βοσπόρου και των Δαρδανελίων, τα οποία αποτελούν ζωτικής σημασίας δίαυλο επικοινωνίας μεταξύ του Αιγαίου, της Προποντίδας και του Εύξεινου Πόντου. Μέσω αυτών διέρχονται δύο στρατηγικές «αρτηρίες»: η χερσαία, που συνδέει την Ασία με τη Μέση Ανατολή, και η θαλάσσια, που επιτρέπει τη μεταφορά αγαθών και ενεργειακών πόρων μεταξύ Εύξεινου Πόντου και Μεσογείου. Η δύναμη που ελέγχει τα Στενά αποκτά τη δυνατότητα να περιορίζει ή να διακόπτει τη λειτουργία αυτών των διαύλων, επιτυγχάνοντας ουσιαστική γεωστρατηγική υπεροχή σε αυτήν την κρίσιμη περιοχή (Charman 2011).

Τα Στενά του Βοσπόρου και των Δαρδανελίων συγκαταλέγονται στα πλέον πολυσύχναστα ναυτιλιακά περάσματα παγκοσμίως, φιλοξενώντας ετησίως χιλιάδες διελεύσεις πλοίων. Από αυτά, περίπου 5.500 είναι πετρελαιοφόρα, με κύριο προορισμό τις αγορές της Νότιας και της Δυτικής Ευρώπης (Παρίσης 2013).

Ένα ακόμη στρατηγικό θαλάσσιο πέρασμα, εξίσου κρίσιμης σημασίας, είναι τα Στενά του Bab al-Mandeb. Τοποθετημένα μεταξύ της Ανατολικής Αφρικής και της Αραβικής Χερσονήσου, αποτελούν κομβικό σημείο σύνδεσης του Ινδικού Ωκεανού με τη Μεσόγειο Θάλασσα, μέσω της Ερυθράς Θάλασσας και της Διώρυγας του Σουέζ. Παράλληλα, λειτουργούν ως βασικός δίαυλος μεταφοράς πετρελαίου από τον πλούσιο σε υδρογονάνθρακες Περσικό Κόλπο προς τις διεθνείς αγορές (Παρίσης 2013).

Η διαδρομή του πετρελαίου με κατεύθυνση την Ευρώπη ή την Ασία περνά αναγκαστικά μέσα από το Bab al-Mandeb, πριν εισέλθει στη Διώρυγα του Σουέζ και από εκεί προωθηθεί στους τελικούς καταναλωτές. Παρά το σχετικά περιορισμένο του πλάτος – το οποίο φτάνει περίπου τα 18 ναυτικά μίλια στο ευρύτερο σημείο του – το πέρασμα διαθέτει δύο διακριτά ναυτιλιακά κανάλια για την είσοδο και την έξοδο των πλοίων, εξασφαλίζοντας την ασφαλή ροή της θαλάσσιας κυκλοφορίας (Παρίσης 2013).

Σύμφωνα με τον Παρίση 2013, οποιαδήποτε διακοπή της ναυσιπλοΐας, είτε λόγω φυσικών καταστροφών είτε εξαιτίας τεχνικών προβλημάτων ή γεωπολιτικών εντάσεων, θα μπορούσε να προκαλέσει σοβαρές επιπτώσεις στον εφοδιασμό πολλών χωρών, καθιστώντας τη μεταφορά πετρελαίου και άλλων στρατηγικών αγαθών ιδιαίτερα δυσχερή.

1.6 Γεωγραφία Ανατολικής Μεσογείου

Η Ανατολική Μεσόγειος αποτελεί ένα γεωγραφικό υποσύστημα της Μεσογείου Θάλασσας, που εκτείνεται από τα δυτικά παράλια της Ελλάδας και τα νησιά του Αιγαίου έως τις ανατολικές ακτές της Συρίας και του Λιβάνου, περιλαμβάνοντας επίσης την Κύπρο, τα παράλια της Τουρκίας, της Αιγύπτου, του Ισραήλ και της Λιβύης. Η περιοχή αυτή χαρακτηρίζεται από μεγάλη ποικιλομορφία ακτογραμμών, κλειστούς και ημίκλειστους κόλπους, καθώς και νησιωτικά συμπλέγματα που λειτουργούν ως φυσικοί σταθμοί στη θαλάσσια κυκλοφορία (Collier 2017).

Η θαλάσσια λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου επικοινωνεί με άλλα σημαντικά υδάτινα συστήματα μέσω στρατηγικών περασμάτων: προς τον Ατλαντικό Ωκεανό μέσω του Στενού του Γιβραλτάρ (έμμεση σύνδεση), προς τον Εύξεινο Πόντο μέσω των Στενών του Βοσπόρου και των Δαρδανελίων, και προς την Ερυθρά Θάλασσα και τον Ινδικό Ωκεανό μέσω της Διώρυγας του Σουέζ. Η γεωγραφική θέση της, στο σταυροδρόμι Ευρώπης, Ασίας και Αφρικής, την καθιστά καίριο σημείο για το διεθνές εμπόριο, τη ναυσιπλοΐα και την ενεργειακή μεταφορά.

Το υποσύστημα της Ανατολικής Μεσογείου διαθέτει επίσης ιδιαίτερα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά. Το βυθισμένο ανάγλυφο της περιοχής περιλαμβάνει υποθαλάσσιες τάφρους, ηπειρωτικές υφαλοκρηπίδες και λεκάνες μεγάλου βάθους, οι οποίες επηρεάζουν τόσο την αλιευτική δραστηριότητα όσο και την εξερεύνηση και εκμετάλλευση υδρογονανθράκων. Η ύπαρξη πλούσιων ενεργειακών κοιτασμάτων, ιδιαίτερα φυσικού αερίου, σε περιοχές όπως η Λεκάνη της Λεβαντίνης και το Οικόπεδο Ζορ ανοιχτά της Αιγύπτου, έχει ενισχύσει την οικονομική και γεωπολιτική σημασία της περιοχής τις τελευταίες δεκαετίες (Collier 2017).

Η κλιματολογική φυσιογνωμία της Ανατολικής Μεσογείου χαρακτηρίζεται από θερμά, ξηρά καλοκαίρια και ήπιους, υγρούς χειμώνες, δημιουργώντας συνθήκες που ευνοούν την ανάπτυξη

θαλάσσιων μεταφορών και τουριστικών δραστηριοτήτων. Ωστόσο σύμφωνα με τον Collier 2017, η περιορισμένη ανανέωση υδάτων, λόγω της ημίκλειστης φύσης της θάλασσας, την καθιστά οικολογικά ευαίσθητη, ιδίως απέναντι στη ρύπανση και την υπερεκμετάλλευση των θαλάσσιων πόρων.

Ο Collier 2017 αναφέρει πως η συνύπαρξη αυτών των φυσικών, γεωγραφικών και κλιματικών παραγόντων καθιστά την Ανατολική Μεσόγειο όχι μόνο ένα ζωτικό τμήμα του παγκόσμιου θαλάσσιου εμπορίου, αλλά και έναν χώρο όπου τέμνονται ποικίλες γεωπολιτικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές προκλήσεις.

Εικόνα 1.2 «Αποκλειστικές Οικονομικές Ζώνες (ΑΟΖ) και στρατηγικές θαλάσσιες περιοχές στην Ανατολική Μεσόγειο» <https://www.alltimeclassic.net/i-ameriki-kai-oi-aoz-tis-anatolikis-mesogeiou/>

Κεφάλαιο 2

2.1 Η αξία των κοιτασμάτων φυσικού αερίου και οι οδοί μεταφοράς

Οι πρόσφατες ανακαλύψεις σημαντικών κοιτασμάτων υδρογονανθράκων στην Ανατολική Μεσόγειο, σε συνδυασμό με την αυξημένη πιθανότητα εντοπισμού νέων πεδίων φυσικού αερίου σε άλλα τμήματα της λεκάνης, δημιουργούν προοπτικές ουσιαστικής αναβάθμισης του ρόλου των χωρών της περιοχής στον παγκόσμιο ενεργειακό χάρτη. Η αξιοποίηση αυτών των αποθεμάτων δύναται να ενισχύσει την εγχώρια παραγωγή και τις εξαγωγές, συμβάλλοντας στην οικονομική ανάπτυξη και στην ενίσχυση της γεωπολιτικής ισχύος των εμπλεκόμενων κρατών (USGS 2010).

Η στρατηγική σημασία των συγκεκριμένων αποθεμάτων ενισχύεται περαιτέρω από τη γεωγραφική τους θέση, καθώς βρίσκονται στο σταυροδρόμι Δύσης και Ανατολής, κοντά σε κρίσιμες θαλάσσιες αρτηρίες του διεθνούς εμπορίου, όπως η Διώρυγα του Σουέζ, τα Στενά του Bab al-Mandeb και τα Στενά του Βοσπόρου. Αυτή η εγγύτητα διευκολύνει τη διακίνηση των ενεργειακών πόρων προς τις διεθνείς αγορές, καθιστώντας την περιοχή ιδιαίτερα ελκυστική για επενδύσεις (USGS 2010).

Η δυναμική που απορρέει από τον ενεργειακό πλούτο της Ανατολικής Μεσογείου έχει οδηγήσει αρκετούς αναλυτές να την παρομοιάσουν με έναν «νέο Περσικό Κόλπο» όσον αφορά τις δυνατότητες οικονομικής και γεωστρατηγικής αξιοποίησης. Σύμφωνα με εκτιμήσεις του U.S. Geological Survey, η λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου διαθέτει περίπου 122 τρισεκατομμύρια κυβικά πόδια φυσικού αερίου και 1,7 δισεκατομμύρια βαρέλια πετρελαίου, επιβεβαιώνοντας την τεράστια σημασία της στον παγκόσμιο ενεργειακό σχεδιασμό.

Η Ανατολική Μεσόγειος μπορεί να διακριθεί σε τέσσερις κύριες ζώνες, στις οποίες παρατηρείται είτε αυξημένη πιθανότητα είτε επιβεβαιωμένη ύπαρξη σημαντικών αποθεμάτων υδρογονανθράκων:

1. Πεδίο Ηροδότου – Εκτείνεται νοτιοανατολικά της Κρήτης, νοτιοδυτικά της Κύπρου και βόρεια των αφρικανικών ακτών.
2. Πεδίο Levantine – Βρίσκεται στη θαλάσσια περιοχή ανάμεσα στην Κύπρο, την Τουρκία, τη Συρία, το Ισραήλ, την Αίγυπτο και τον Λίβανο.
3. Κωνικό πεδίο – Εντοπίζεται στα ανοιχτά του Δέλτα του Νείλου.
4. Πεδίο νοτίως της Κρήτης – Περιλαμβάνει τη θαλάσσια περιοχή κάτω από το νησί, με ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις διεθνείς αγορές ενέργειας.

Η ζώνη νοτιοδυτικά και δυτικά της Κρήτης έχει προσελκύσει σημαντικό παγκόσμιο ενδιαφέρον, καθώς ανεπίσημες εκτιμήσεις αναφέρουν ότι ενδέχεται να διαθέτει αποθέματα φυσικού αερίου της τάξης των 3 έως 30 δισεκατομμυρίων κυβικών ποδιών. Ωστόσο, η ακρίβεια αυτών των εκτιμήσεων, καθώς και η δυνατότητα εμπορικής εκμετάλλευσης των κοιτασμάτων, παραμένουν αβέβαιες. Ένα επιπλέον ζήτημα αποτελεί το μεγάλο θαλάσσιο βάθος, το οποίο αυξάνει σημαντικά το κόστος και τη χρονική διάρκεια των γεωτρήσεων, σε σύγκριση με αντίστοιχες εργασίες σε ρηχότερα ύδατα (Φίλης 2012).

Παρά τις τεχνικές και οικονομικές προκλήσεις, οι προοπτικές για μελλοντική αξιοποίηση είναι ενθαρρυντικές, γεγονός που έχει ήδη κινήσει το ενδιαφέρον αρκετών διεθνών πετρελαϊκών εταιρειών, οι οποίες παρακολουθούν στενά τις εξελίξεις στην περιοχή.

Από το 2009, οι σημαντικότερες και πλέον πλούσιες επιβεβαιωμένες συγκεντρώσεις φυσικού αερίου στην Ανατολική Μεσόγειο εντοπίζονται στη Λεκάνη της Λεβαντίνης. Τα κοιτάσματα αυτά βρίσκονται εντός των Αποκλειστικών Οικονομικών Ζωνών (ΑΟΖ) της Κύπρου, του Ισραήλ και της Αιγύπτου και είναι υποθαλάσσια, με υψηλό βαθμό οικονομικής εκμεταλλευσιμότητας. Η αξιοποίησή τους αναμένεται να επιφέρει σημαντικές αλλαγές στις πολιτικές ενεργειακής ασφάλειας τόσο των χωρών της περιοχής όσο και άλλων διεθνών δρώντων (Sharma 2021).

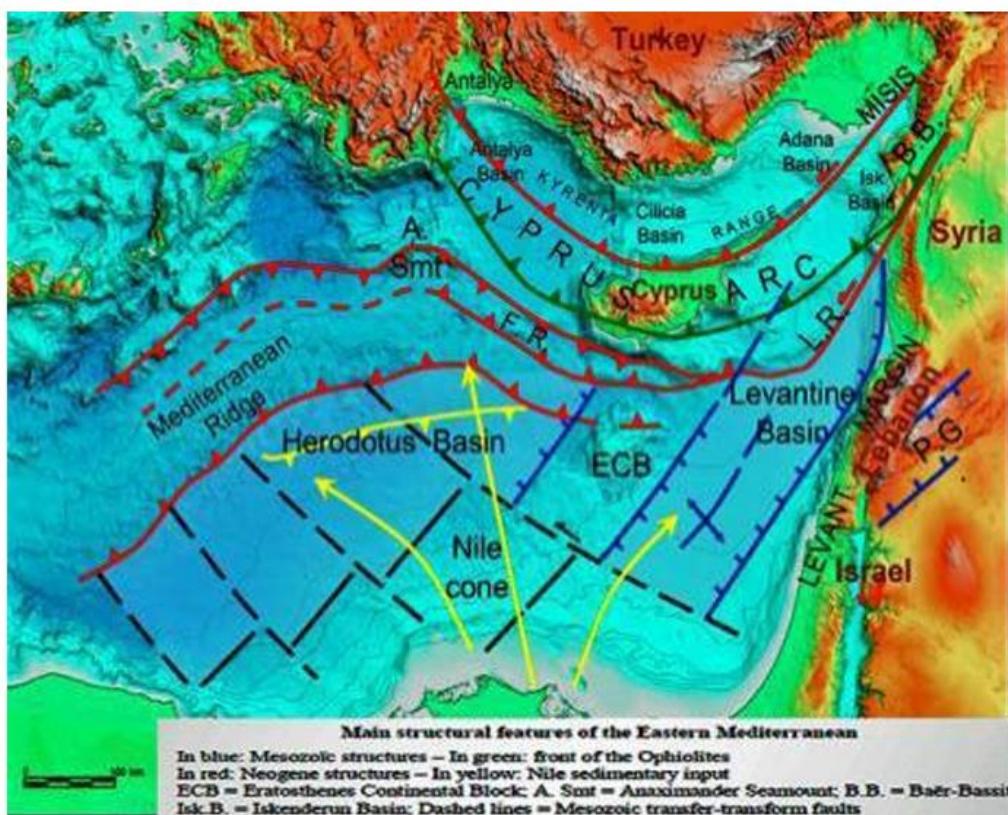
Για το Ισραήλ και την Κύπρο, η ανακάλυψη αυτών των αποθεμάτων δημιουργεί τη δυνατότητα μετάβασης από καθαρούς εισαγωγείς ενέργειας σε εξαγωγείς, γεγονός που μπορεί να ενισχύσει την ενεργειακή τους αυτάρκεια και να τους προσφέρει μεγαλύτερο περιθώριο

πολιτικών χειρισμών μέσω της διαμόρφωσης στρατηγικών ενεργειακών πολιτικών (Sharma 2021).

Ιδιαίτερη σημασία έχει το κοίτασμα Zohr στην αιγυπτιακή ΑΟΖ, το οποίο αποτελεί τη μεγαλύτερη μέχρι σήμερα ανακάλυψη φυσικού αερίου στην περιοχή. Ανακαλύφθηκε το 2015 από την ιταλική εταιρεία ENI, σε βάθος περίπου 1.450 μέτρων και σε απόσταση 120 ναυτικών μιλίων βορειοανατολικά των αιγυπτιακών ακτών. Οι εκτιμήσεις αναφέρουν ότι περιέχει περίπου 30 τρισεκατομμύρια κυβικά πόδια φυσικού αερίου, με εκτιμώμενη οικονομική αξία περί τα 100 δισεκατομμύρια δολάρια (Sharma 2021).

Η γεωγραφική εγγύτητα του Zohr με το κοίτασμα Αφροδίτη της Κύπρου (90 χλμ) και του τελευταίου με το Λεβιάθαν του Ισραήλ (7 χλμ) δημιουργεί προοπτικές για κοινή ανάπτυξη και αξιοποίηση υποδομών, όπως αγωγών μεταφοράς φυσικού αερίου. Μια τέτοια συνεργασία θα μπορούσε να μειώσει τον περιφερειακό ανταγωνισμό και να ενισχύσει τις δυνατότητες εξαγωγής της περιοχής προς τις διεθνείς αγορές (Sharma 2021).

Εικόνα 2.1 Τα πεδία της Ανατολικής Μεσογείου.

Πηγή : Αθανάσιος Πλατιάς, «Γεωπολιτικές προκλήσεις στην Ανατολική Μεσόγειο» , στο Οι γεωστρατηγικές αλλαγές στη Μεσόγειο και οι επιπτώσεις τους, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2019)

Η ανακάλυψη του κοιτάσματος Zohr αποτέλεσε το έναυσμα για την αιγυπτιακή κυβέρνηση και την ιταλική εταιρεία ENI να προωθήσουν ένα φιλόδοξο σχέδιο, με στόχο τη μετατροπή της Μεσογείου σε ενεργειακό κόμβο εξαγωγής φυσικού αερίου. Το σχέδιο σύμφωνα με την USEIA προβλέπει την άντληση ποσοτήτων φυσικού αερίου από τα κοιτάσματα της Κύπρου και του Ισραήλ, τη μεταφορά τους στους σταθμούς υγροποίησης (LNG) της Αιγύπτου και την προώθησή τους, σε συνδυασμό με το εγχώριο αιγυπτιακό αέριο, στις ευρωπαϊκές αγορές σε ανταγωνιστικές τιμές.

Στο πλαίσιο αυτό, η αιγυπτιακή κυβέρνηση, σε συνεργασία με τις εταιρείες ENI και BG, επιδιώκει τη διασύνδεση των ισραηλινών και κυπριακών κοιτασμάτων με το αιγυπτιακό δίκτυο αγωγών. Η Κύπρος ήδη από το 2013 είχε υπογράψει συμφωνία συνεκμετάλλευσης με την Αίγυπτο, επιδιώκοντας να αποκομίσει αμοιβαία οφέλη από την εκμετάλλευση των κοιτασμάτων της (USEIA).

Πριν από την Αραβική Άνοιξη, η Αίγυπτος αποτελούσε εξαγωγέα υγροποιημένου φυσικού αερίου (LNG). Ωστόσο, οι πολιτικές αναταράξεις που ακολούθησαν οδήγησαν στη διακοπή των εξαγωγών, ενώ η αυξημένη εγχώρια ζήτηση ξεπέρασε την παραγωγική ικανότητα της χώρας, με αποτέλεσμα το 2015 να μετατραπεί σε καθαρό εισαγωγέα φυσικού αερίου. Παρά ταύτα, τα νέα κοιτάσματα διαθέτουν τη δυναμική να καλύψουν τόσο τις εσωτερικές ανάγκες κατανάλωσης όσο και να επαναφέρουν τη χώρα σε τροχιά εξαγωγών (USEIA).

Η Αίγυπτος έχει ήδη στην κατοχή της σημαντικές ενεργειακές υποδομές, όπως οι διεθνικοί αγωγοί Suez και Sumed, καθώς και δύο σταθμούς LNG στο Idku και στη Damietta. Οι εγκαταστάσεις αυτές, οι οποίες είχαν τεθεί εκτός λειτουργίας το 2014, προγραμματίζεται να ενεργοποιηθούν ξανά για να εξυπηρετήσουν την εξαγωγή των νέων ποσοτήτων φυσικού αερίου. Παρά τα πλεονεκτήματα αυτά, η χώρα εξακολουθεί να αντιμετωπίζει βραχυπρόθεσμα και μεσοπρόθεσμα μια εύθραυστη ισορροπία προσφοράς και ζήτησης, γεγονός που περιορίζει τις δυνατότητες άμεσης αξιοποίησης του πλήρους εξαγωγικού της δυναμικού (USEIA).

Εικόνα 2.2 Τα κοιτάσματα της Ανατολικής Μεσογείου και οι σταθμοί υγροποίησης φυσικού αερίου της Αιγύπτου.

Οι ανακαλύψεις των κοιτασμάτων Tamar και Dalit το 2009, καθώς και του Leviathan το 2010 από την αμερικανική Noble Energy, σηματοδότησαν μια νέα εποχή για την ενεργειακή στρατηγική του Ισραήλ, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για την ανάδειξή του σε εξαγωγέα φυσικού αερίου. Σήμερα, τα αποθέματα της χώρας υπολογίζονται σε περίπου 6,4 τρισεκατομμύρια κυβικά πόδια, κατατάσσοντας το Ισραήλ στη δεύτερη θέση στην Ανατολική Μεσόγειο μετά την Αίγυπτο (Sharma 2021).

Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 2000, το Ισραήλ δεν χρησιμοποιούσε φυσικό αέριο για την κάλυψη των ενεργειακών του αναγκών. Η κατανάλωση ξεκίνησε το 2003, όταν άρχισε να εισάγει ποσότητες από την Αίγυπτο μέσω του αγωγού Arish–Ashkelon, ο οποίος αποτελεί διακλάδωση του Arab Gas Pipeline. Ο συγκεκριμένος αγωγός μετέφερε στο Ισραήλ περίπου 72 δισ. κυβικά πόδια φυσικού αερίου, καλύπτοντας ουσιαστικό τμήμα της εσωτερικής κατανάλωσης (Sharma 2021).

Το κοιτάσμα Tamar, που βρίσκεται σε θαλάσσια περιοχή βόρεια των ακτών του Ισραήλ σε βάθος περίπου 1.650 μέτρων, τέθηκε σε παραγωγή το 2013. Το φυσικό αέριο που εξορύσσεται διατίθεται αποκλειστικά για την εγχώρια αγορά. Σύμφωνα με στοιχεία της Noble Energy, τα εκτιμώμενα αποθέματά του ανέρχονται σε 10 τρισεκατομμύρια κυβικά πόδια και καλύπτουν περίπου το 70% των αναγκών της χώρας σε ηλεκτρική ενέργεια (Sharma 2021).

Το μεγαλύτερο όμως κοιτάσμα της Ανατολικής Μεσογείου είναι το Leviathan, το οποίο επίσης ανήκει στο Ισραήλ. Η παραγωγή του συνδέθηκε για πρώτη φορά με την εγχώρια αγορά το 2019, ενώ τον Ιανουάριο του 2020 πραγματοποιήθηκαν οι πρώτες εξαγωγές φυσικού αερίου προς την Αίγυπτο και την Ιορδανία. Το Leviathan βρίσκεται περίπου 130 χιλιόμετρα δυτικά της Χάιφα και συνορεύει με το κυπριακό Οικόπεδο 12. Τα επιβεβαιωμένα αποθέματά του ανέρχονται σε 595 τρισεκατομμύρια κυβικά πόδια, ενώ η μεταφορά του φυσικού αερίου γίνεται μέσω δύο υποθαλάσσιων αγωγών προς την Πλατφόρμα Leviathan, από όπου διοχετεύεται τόσο στην εσωτερική αγορά όσο και στις διεθνείς εξαγωγές (Sharma 2021).

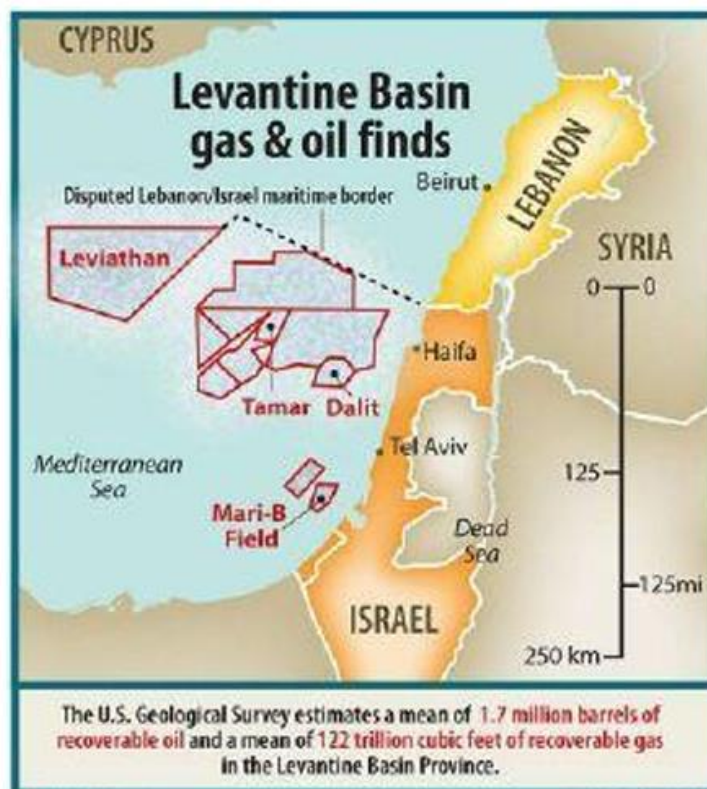
Τα κοιτάσματα φυσικού αερίου του Ισραήλ αποτέλεσαν καταλυτικό παράγοντα για την αναθέρμανση των σχέσεων του με την Τουρκία, οι οποίες είχαν επιδεινωθεί μετά το επεισόδιο με το πλοίο Mavi Marmara το 2010, όταν τουρκική ανθρωπιστική αποστολή προς τη Γάζα οδήγησε σε σοβαρή διπλωματική κρίση. Η μερική αποκατάσταση των διπλωματικών δεσμών τον Ιούνιο του 2016 συνδέθηκε με τη συζήτηση ενός ενδεχόμενου έργου κατασκευής αγωγού

Τουρκίας–Ισραήλ, ο οποίος θα μετέφερε φυσικό αέριο από το κοιτάσμα Leviathan προς τις ευρωπαϊκές αγορές μέσω τουρκικού εδάφους. Ωστόσο, η προοπτική αυτή φαίνεται να απομακρύνεται.

Σύμφωνα με άρθρο του Ελληνικού Ιδρύματος Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ) το 2016, το υψηλό κόστος ενός τέτοιου έργου – που εκτιμάται μεταξύ 2,5 και 4 δισ. δολαρίων – σε συνδυασμό με τις βαθιές πολιτικές διαφωνίες των δύο χωρών, ιδίως αναφορικά με το παλαιστινιακό ζήτημα και τη στάση της Τουρκίας απέναντι στη Χαμάς, καταδεικνύουν ότι τα στρατηγικά τους συμφέροντα αποκλίνουν. Σε μια περιοχή με έντονη γεωπολιτική αστάθεια, όπως η Νοτιοανατολική Μεσόγειος, επενδύσεις τέτοιου μεγέθους και διάρκειας δεκαετιών εμπεριέχουν υψηλό ρίσκο, ιδιαίτερα όταν υφίσταται έλλειμμα πολιτικής εμπιστοσύνης.

Επιπρόσθετα, οποιοδήποτε έργο αγωγού προς την Τουρκία θα απαιτούσε την έγκριση της Κυπριακής Δημοκρατίας, δεδομένου ότι η διέλευσή του θα έπρεπε να πραγματοποιηθεί μέσω της κυπριακής Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης (ΑΟΖ). Το γεγονός αυτό προσθέτει έναν ακόμη κρίσιμο παράγοντα αβεβαιότητας στην υλοποίηση του σχεδίου.

Εικόνα 2.3 Ισραηλινά κοιτάσματα φυσικού αερίου

Η Κύπρος συγκαταλέγεται πλέον ανάμεσα στους βασικούς παίκτες της Ανατολικής Μεσογείου στον τομέα του φυσικού αερίου, διαθέτοντας αποθέματα συγκρίσιμα με εκείνα του Ισραήλ και της Αιγύπτου. Σημαντική καμπή αποτέλεσε η ανακάλυψη, το 2011 από την αμερικανική εταιρεία Noble Energy, του κοιτάσματος Αφροδίτη στο Οικόπεδο 12 της κυπριακής ΑΟΖ, νότια των ακτών του νησιού. Σε άρθρο της Καθημερινής το 2019, αναφέρεται ότι το κοιτάσμα εντοπίζεται σε βάθος περίπου 1.700 μέτρων και τα εκμεταλλεύσιμα αποθέματά του εκτιμώνται σε 4,5 τρισεκατομμύρια κυβικά πόδια.

Η γεωγραφική του θέση το καθιστά ιδιαίτερα στρατηγικό, καθώς γειτνιάζει με το κοιτάσμα Leviathan στο Ισραήλ, μέρος του οποίου εκτείνεται εντός της κυπριακής ΑΟΖ. Ως εκ τούτου, η Κύπρος δικαιούται περίπου το 80% της συνεκμετάλλευσης των υδρογονανθράκων στην περιοχή. Το κοιτάσμα Αφροδίτη τροφοδοτεί πρωτίστως την εσωτερική αγορά, μειώνοντας την εξάρτηση της χώρας από εισαγωγές και προσφέροντας ενεργειακή ασφάλεια για τουλάχιστον τέσσερις δεκαετίες. Παράλληλα, δημιουργεί προοπτικές για μελλοντικές εξαγωγές.

Η κυπριακή ΑΟΖ έχει αποδώσει και άλλες σημαντικές ανακαλύψεις τα τελευταία χρόνια. Τον Φεβρουάριο του 2018, η ιταλική ENI σε συνεργασία με τη γαλλική Total εντόπισαν το κοιτάσμα Καλυψώ στο Τεμάχιο 6, περιοχή που αμφισβητείται από την Τουρκία. Έναν χρόνο αργότερα, τον Φεβρουάριο του 2019, η αμερικανική ExxonMobil ανακοίνωσε την ανακάλυψη του μεγαλύτερου κοιτάσματος στην κυπριακή ΑΟΖ, το Γλαύκος 1, στο Τεμάχιο 10. Τα αποθέματά του εκτιμώνται σε 5–8 τρισεκατομμύρια κυβικά πόδια, ενισχύοντας σημαντικά τις δυνατότητες της Κύπρου να διασφαλίσει την ενεργειακή της αυτάρκεια και να ενισχύσει τον γεωστρατηγικό της ρόλο στην περιοχή.

Εικόνα 2.4 «Χάρτης ΑΟΖ Κύπρου και γειτονικών περιοχών με τα κύρια κοιτάσματα φυσικού αερίου (Αφροδίτη, Ζορ, Λεβιάθαν, Ταμάρ)»

Η κυπριακή κυβέρνηση έχει ήδη προχωρήσει σε πολιτική συμφωνία με την Αίγυπτο, με σκοπό την προώθηση συνεργασίας στον τομέα της ενέργειας και την πιθανή εξαγωγή φυσικού αερίου προς την αιγυπτιακή αγορά. Παράλληλα, από το 2011 αναπτύσσει στενή συνεργασία με την Ελλάδα και το Ισραήλ, διερευνώντας τη δυνατότητα δημιουργίας αγωγού που θα συνδέει τα κοιτάσματα των τριών χωρών με την ευρωπαϊκή αγορά. Η ενεργειακή αυτή τριμερής συνεργασία τις καθιστά καίριους παράγοντες για την ενίσχυση της ενεργειακής ασφάλειας τόσο της Ανατολικής Μεσογείου όσο και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η συνεργασία επισημοποιήθηκε στις αρχές του 2020, όταν Ελλάδα, Κύπρος και Ισραήλ υπέγραψαν τη συμφωνία για την κατασκευή του αγωγού EastMed (Eastern Mediterranean Gas Pipeline), ο οποίος αναμένεται να αποτελέσει έργο στρατηγικής σημασίας για την περιοχή. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αναλάβει τη χρηματοδότηση του έργου, θεωρώντας ότι θα συνεισφέρει καθοριστικά στη μείωση της εξάρτησής της από το ρωσικό φυσικό αέριο και τις προμήθειες πετρελαίου από την Κασπία (Smil 2017).

Η διαδικασία που περιλαμβάνει την ανακάλυψη, την εκμετάλλευση και τη μεταφορά φυσικού αερίου είναι ιδιαίτερα σύνθετη, καθώς εμπλέκονται κρατικοί φορείς, διεθνείς εταιρείες και ένα πλέγμα αντικρουόμενων συμφερόντων. Οι αποφάσεις των κρατών αναφορικά με τις

αγορές-στόχους εξαρτώνται κυρίως από δύο κρίσιμους παράγοντες: τη γεωγραφική εγγύτητα και την ασφάλεια.

Η γεωγραφική θέση της Ελλάδας και της Κύπρου, οι οποίες εντάσσονται στον ευρωπαϊκό χώρο, προσφέρει σημαντικό πλεονέκτημα, καθώς μειώνει το κόστος μεταφοράς και εξασφαλίζει απευθείας πρόσβαση στην ευρωπαϊκή αγορά χωρίς την ανάγκη διέλευσης από τρίτα κράτη με ενδεχομένως αποκλίνοντα στρατηγικά συμφέροντα. Αυτό επιδρά καθοριστικά και στη διαμόρφωση της τελικής τιμής του φυσικού αερίου για τον καταναλωτή.

Ο δεύτερος καθοριστικός παράγοντας είναι η ασφάλεια, η οποία περιλαμβάνει τόσο το σταθερό πολιτικό και κοινωνικό περιβάλλον των εμπλεκόμενων χωρών όσο και την ύπαρξη ανοικτών, φιλελεύθερων αγορών που ευνοούν την προσέλκυση επενδύσεων. Ένα ασφαλές και θεσμικά αξιόπιστο περιβάλλον συμβάλλει στη μείωση των κινδύνων και καθιστά πιο βιώσιμα τα μεγάλα ενεργειακά έργα, όπως ο αγωγός EastMed.

2.2 Η γεωστρατηγική σημασία της οριοθέτησης ΑΟΖ στην Ανατολική Μεσόγειο

Η υλοποίηση σχεδίων που αφορούν αγωγούς φυσικού αερίου στην Ανατολική Μεσόγειο προϋποθέτει την προηγούμενη διευθέτηση των εκκρεμοτήτων που σχετίζονται με την οριοθέτηση των Αποκλειστικών Οικονομικών Ζωνών (ΑΟΖ) μεταξύ των παράκτιων κρατών. Κατά την τελευταία δεκαετία, η περιοχή έχει αποτελέσει πεδίο έντονων διπλωματικών αντιπαραθέσεων, με αντικείμενο τόσο τα όρια των θαλάσσιων ζωνών όσο και τα δικαιώματα έρευνας και εκμετάλλευσης υδρογονανθράκων (Φωτίου 2017).

Οι αρχές που διέπουν την οριοθέτηση των θαλάσσιων ζωνών πηγάζουν από τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας (UNCLOS, 1982), η οποία κατοχυρώνει θεσμούς όπως η υφαλοκρηπίδα και η ΑΟΖ. Η ίδια Σύμβαση καθορίζει τόσο τις δυνατότητες όσο και τους περιορισμούς που διέπουν την αξιοποίηση των υποθαλάσσιων πόρων. Στο άρθρο 122, η Μεσόγειος χαρακτηρίζεται ως «ημίκλειστη θάλασσα», δηλαδή θαλάσσιο σύστημα που περιβάλλεται από περισσότερα του ενός κράτη, επικοινωνεί με άλλες θάλασσες ή ωκεανούς μέσω στενών διόδων και περιλαμβάνει εξ ολοκλήρου τις χωρικές θάλασσες και τις ΑΟΖ των παράκτιων κρατών.

Η εφαρμογή αυτής της διάταξης συνεπάγεται ότι, σε περίπτωση πλήρους οριοθέτησης των ΑΟΖ, η Μεσόγειος δεν θα διαθέτει διεθνή ύδατα για ελεύθερη ναυσιπλοΐα, γεγονός που προσδίδει ιδιαίτερη σημασία στη ρύθμιση των θαλάσσιων συνόρων. Ως αναπόσπαστο τμήμα της Μεσογείου, η Ανατολική Μεσόγειος υπάγεται επίσης σε αυτή την κατηγορία ημίκλειστων θαλασσών, γεγονός που εντείνει την πολυπλοκότητα των γεωπολιτικών και νομικών διεκδικήσεων στην περιοχή (Φωτίου 2017).

Στο πλαίσιο του Δικαίου της Θάλασσας, ιδιαίτερη σημασία έχουν οι θεσμοί της υφαλοκρηπίδας και της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης (ΑΟΖ), καθώς αποτελούν θαλάσσιες ζώνες που θεμελιώνουν κυριαρχικά δικαιώματα για τα παράκτια κράτη. Σύμφωνα με τις διεθνείς συμβάσεις, όλα τα κράτη που διαθέτουν ακτογραμμή – είτε πρόκειται για ηπειρωτικά, νησιωτικά, αρχιπελαγικά ή γεωγραφικά μειονεκτούντα – έχουν το δικαίωμα να καθορίζουν τέτοιες ζώνες κυριαρχίας ή κυριαρχικών δικαιωμάτων πέραν των εδαφικών τους ορίων, ανεξαρτήτως εάν πρόκειται για ηπειρωτικό έδαφος, νησιά ή και βραχονησίδες (Σιουσούρας, Κουτσοιράδη 2019).

Η υφαλοκρηπίδα ενός παράκτιου κράτους εκτείνεται στον βυθό και το υπέδαφος της θάλασσας μέχρι τα 200 ναυτικά μίλια από τις γραμμές βάσης. Σε αυτή τη ζώνη το παράκτιο κράτος ασκεί πλήρη κυριαρχικά δικαιώματα για την έρευνα και την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, ζωντανών και μη. Το δικαίωμα αυτό ανήκει στα κράτη *ipso jure* και *ab initio*, δηλαδή εκ φύσεως και αυτοδικαίως, χωρίς να απαιτείται ανακήρυξη ή άσκηση. Πρόκειται για αποκλειστικό δικαίωμα, το οποίο δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ή να διεκδικηθεί από άλλα κράτη. Επομένως, η υφαλοκρηπίδα λειτουργεί ως ζώνη μονοπωλιακής εκμετάλλευσης των υδρογονανθράκων, καλύπτοντας όλα τα στάδια από την έρευνα έως την εξόρυξη και την αξιοποίηση καυσίμων όπως το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο (Σιουσούρας, Κουτσοιράδη 2019).

Με τη Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας του 1982, εισήχθη ένας νέος θεσμός: η Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη (ΑΟΖ). Η ΑΟΖ αποτελεί μια *sui generis* θαλάσσια ζώνη, με λειτουργικό χαρακτήρα, που εκτείνεται επίσης έως 200 ναυτικά μίλια από τις ακτές. Στο πλαίσιο της, το παράκτιο κράτος απολαμβάνει δικαιώματα παρόμοια με εκείνα της υφαλοκρηπίδας (δηλαδή έρευνα, εκμετάλλευση και διατήρηση φυσικών πόρων), ενώ παράλληλα αποκτά πρόσθετες αρμοδιότητες, όπως η κατασκευή τεχνητών νησιών, η ανάπτυξη

υποδομών και η προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος από ρύπανση (Σιουσούρας, Κουτσοουράδη 2019).

Σε αντίθεση με την υφαλοκρηπίδα, η ΑΟΖ δεν υφίσταται *ipso jure*, αλλά πρέπει να ανακηρυχθεί από το παράκτιο κράτος μέσω ρητής πράξης και, όπου απαιτείται, να καθοριστεί σε συμφωνία με τα γειτονικά κράτη. Αυτό καθιστά την οριοθέτηση της ΑΟΖ αντικείμενο διπλωματικών διαπραγματεύσεων και ενίοτε πηγή εντάσεων, ιδίως σε γεωπολιτικά ευαίσθητες περιοχές, όπως η Ανατολική Μεσόγειος (Σιουσούρας, Κουτσοουράδη 2019).

Η σχέση ανάμεσα στην Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη (ΑΟΖ) και την υφαλοκρηπίδα είναι κυρίως συμπληρωματική, αλλά όχι ταυτόσημη. Τα κυριαρχικά δικαιώματα που αναγνωρίζονται σε κάθε ζώνη έχουν διαφορετικό περιεχόμενο: στην ΑΟΖ προβλέπεται η δυνατότητα άσκησης ορισμένων δικαιωμάτων και από τρίτα κράτη (π.χ. δικαίωμα ελεύθερης ναυσιπλοΐας και υπερπτήσης), ενώ στην υφαλοκρηπίδα τα δικαιώματα του παράκτιου κράτους είναι αποκλειστικά και δεν υφίστανται συντρέχουσες αξιώσεις άλλων. Στην πράξη, ακόμη και όταν ένα κράτος κηρύσσει ΑΟΖ, η εκμετάλλευση υδρογονανθράκων συνεχίζει να βασίζεται στο καθεστώς της υφαλοκρηπίδας (Λιάκουρας 2014).

Η απλή ανακήρυξη μιας ΑΟΖ δεν συνεπάγεται αυτόματη άσκηση κυριαρχικών δικαιωμάτων· για την ουσιαστική εφαρμογή τους απαιτείται προηγούμενη συμφωνία οριοθέτησης με τα γειτονικά κράτη. Η μονομερής χάραξη θαλάσσιων ζωνών δεν αναγνωρίζεται από το διεθνές δίκαιο. Η ανάγκη για συμφωνίες καθίσταται ιδιαίτερα επιτακτική σε περιοχές όπου, λόγω γεωγραφικών περιορισμών, οι ακτογραμμές γειτονικών ή αντικείμενων κρατών δημιουργούν επικαλύψεις θαλάσσιων ζωνών. Τέτοιο φαινόμενο παρατηρείται έντονα στην Ανατολική Μεσόγειο (Λιάκουρας 2014).

Ο γεωγραφικός χώρος αποτελεί, επομένως, καθοριστικό παράγοντα για την τελική έκταση των θαλάσσιων ζωνών. Στην Ανατολική Μεσόγειο, ο περιορισμένος θαλάσσιος χώρος δεν επιτρέπει την πλήρη ανάπτυξη των ΑΟΖ και υφαλοκρηπίδων, καθώς οι ζώνες των κρατών επικαλύπτονται. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα πολλά κράτη της περιοχής να μην μπορούν να επεκτείνουν στο μέγιστο βαθμό τα κυριαρχικά τους δικαιώματα, κατατάσσοντάς τα συχνά στην κατηγορία των «γεωγραφικά μειονεκτούντων κρατών» (Λιάκουρας 2014).

Η Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας (1982) προβλέπει ότι σε τέτοιες περιπτώσεις, η οριοθέτηση πραγματοποιείται μόνο κατόπιν αμοιβαίων συμφωνιών μεταξύ των εμπλεκόμενων

κρατών. Στο πλαίσιο αυτό, η Τουρκία έχει δηλώσει καθεστώς «γεωγραφικά μειονεκτούντος κράτους» και διεκδικεί θαλάσσιες περιοχές που εκτείνονται πέραν της διεθνώς αναγνωρισμένης δικαιοδοσίας της, γεγονός που αποτελεί έναν από τους πλέον κρίσιμους παράγοντες αστάθειας στην Ανατολική Μεσόγειο (Λιάκουρας 2014).

Η οριοθέτηση θαλασσιών ζωνών στην Ανατολική Μεσόγειο συνιστά καθοριστικό παράγοντα για την ισότιμη εκμετάλλευση των φυσικών πόρων της περιοχής. Η πρώτη διακρατική συμφωνία ΑΟΖ υπεγράφη τον Φεβρουάριο του 2003 μεταξύ Κύπρου και Αιγύπτου, με βάση τη μέθοδο της μέσης γραμμής. Το άρθρο 2 της συμφωνίας προβλέπει ότι, σε περίπτωση που εντοπιστούν κοιτάσματα υδρογονανθράκων τα οποία εκτείνονται εκατέρωθεν των ΑΟΖ, οι δύο χώρες οφείλουν να συνεργαστούν για την από κοινού εκμετάλλευσή τους (Ellinas 2020).

Ακολούθησε τον Ιανουάριο του 2007 η δεύτερη συμφωνία της Κύπρου με τον Λίβανο, η οποία ωστόσο δεν κυρώθηκε από τον τελευταίο. Η άρνηση του Λιβάνου αποδίδεται στην αντίθεσή του προς τη συμφωνία Κύπρου–Ισραήλ, την οποία θεώρησε παραβίαση των κυριαρχικών του δικαιωμάτων. Η Κύπρος συνέχισε τις πρωτοβουλίες της και τον Δεκέμβριο του 2010 υπέγραψε την τρίτη συμφωνία οριοθέτησης ΑΟΖ με το Ισραήλ. Η συμφωνία αυτή, όπως και η προηγούμενη με την Αίγυπτο, προβλέπει συνεργασία σε περίπτωση διασυνοριακών κοιτασμάτων, ενώ σε περίπτωση διαφορών προκρίνεται η διπλωματική επίλυση. Οι συμφωνίες αυτές έδωσαν τη δυνατότητα στη Λευκωσία να προχωρήσει σε έρευνες και στην παραχώρηση δικαιωμάτων εκμετάλλευσης οικοπέδων της ΑΟΖ της (Ellinas 2020).

Μετά την ανακάλυψη φυσικού αερίου στο Οικόπεδο 12 το 2011, η Τουρκία – η οποία δεν έχει υπογράψει ούτε κυρώσει τη Σύμβαση του 1982 – συνήψε παράνομη συμφωνία οριοθέτησης με το ψευδοκράτος στα κατεχόμενα της Κύπρου. Το 2019, υπέγραψε δεύτερο άκυρο μνημόνιο με την κυβέρνηση της Τρίπολης στη Λιβύη, παρακάμπτοντας τα δικαιώματα ελληνικών νησιών, όπως η Κρήτη, και επιχειρώντας να θεμελιώσει μονομερώς θαλάσσιες διεκδικήσεις. Παρά τις έντονες διεθνείς αντιδράσεις, η Άγκυρα επικαλέστηκε το μνημόνιο αυτό για να προβάλλει αξιώσεις επί εκτεταμένων περιοχών της Ανατολικής Μεσογείου (Βλάχου 2020).

Στον αντίποδα, η Ελλάδα προχώρησε σε έγκυρες συμφωνίες οριοθέτησης με την Ιταλία (Ιούνιος 2020) και την Αίγυπτο (Αύγουστος 2020), ακολουθώντας το πλαίσιο του UNCLOS. Η συμφωνία με την Ιταλία στηρίχθηκε σε προϋπάρχουσες συντεταγμένες του 1977, ενώ εκείνη

με την Αίγυπτο περιόρισε την οριοθέτηση περίπου στο 40% της μεταξύ τους θαλάσσιας ζώνης (26ος–28ος μεσημβρινός), αποφεύγοντας τις πιο αμφιλεγόμενες περιοχές που αφορούν την Κύπρο και το Καστελόριζο. Η συμφωνία κατέληξε σε αναλογία 56% υπέρ της Αιγύπτου και 44% υπέρ της Ελλάδας, γεγονός που αντανακλά τον συμβιβαστικό χαρακτήρα της (Βλάχου 2020).

Παρά τους περιορισμούς της, η ελληνοαιγυπτιακή συμφωνία παγίωσε τα κυριαρχικά δικαιώματα της Ελλάδας στην οριοθετημένη περιοχή, αμφισβήτησε εμπράκτως το τουρκολιβυκό μνημόνιο, τοποθετώντας τη Λιβύη ανάμεσα σε δύο έγκυρες συμφωνίες (Ελλάδας–Ιταλίας και Ελλάδας–Αιγύπτου), και συνέβαλε στη δημιουργία θεμελίου για την προώθηση στρατηγικών έργων ενεργειακής διασύνδεσης, όπως ο αγωγός EastMed (Βλάχου 2020).

Κεφάλαιο 3

3.1 Συγκλίσεις και αντιπαραθέσεις στον γεωπολιτικό χάρτη της Ανατολικής Μεσογείου

Η έννοια της ασφάλειας στα δύο βασικά υποσυστήματα της Μεσογείου ερμηνεύεται με διαφορετικό τρόπο από τα κράτη που τα απαρτίζουν, γεγονός που συχνά οδηγεί σε περιφερειακές αντιπαλότητες, αλλά μπορεί παράλληλα να αποτελέσει και βάση συνεργασίας όταν επικρατούν κοινές αντιλήψεις. Στην Ανατολική Μεσόγειο, η στρατιωτική ισχύς εξακολουθεί να θεωρείται ουσιώδες στοιχείο της κρατικής πολιτικής, με αποτέλεσμα οι αντιλήψεις περί ασφάλειας να αποκτούν έντονα αμυντικό και ανταγωνιστικό χαρακτήρα. Αντιθέτως, στο δυτικό υποσύστημα έχει παρατηρηθεί σημαντικός περιορισμός στη χρήση στρατιωτικής ισχύος, καθώς η ίδρυση και λειτουργία οργανισμών όπως το ΝΑΤΟ και ο Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ) έχουν ενισχύσει τις δομές συλλογικής ασφάλειας και συνεργασίας (ΕΛΙΑΜΕΠ 1997).

Η κύρια επιδίωξη των δυτικών κρατών επικεντρώνεται στη διαμόρφωση κοινών στρατηγικών για την ειρήνη, τη σταθερότητα και την ευημερία στη Μεσόγειο. Στο πλαίσιο αυτό, οι συνεργασίες με τα κράτη της Ανατολικής Μεσογείου, τόσο σε διμερές όσο και σε πολυμερές επίπεδο, δύνανται να δημιουργήσουν προϋποθέσεις για έναν πιο θεσμοθετημένο και συνεκτικό διάλογο. Ένας τέτοιος διάλογος μπορεί να συμβάλει στην αναζήτηση ασφαλέστερων και πιο βιώσιμων λύσεων σε περιφερειακά ζητήματα.

Επιπλέον, η ενίσχυση του ενεργειακού ενδιαφέροντος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ανατολική Μεσόγειο – για παράδειγμα μέσω της υλοποίησης του αγωγού EastMed – θα μπορούσε να λειτουργήσει ως καταλύτης όχι μόνο για την ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης αλλά και για την ευρύτερη σταθερότητα και ευημερία των κρατών της περιοχής, είτε ευρωπαϊκών είτε όχι (ΕΛΙΑΜΕΠ 1997).

Ένα από τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά των κρατών της Ανατολικής Μεσογείου είναι η περιορισμένη θεσμική σταθερότητα σε συνδυασμό με την εκτεταμένη χρήση στρατιωτικής ισχύος ως μέσο άσκησης πολιτικής. Με την κατάρρευση των παραδοσιακών γεωπολιτικών αξόνων, αναδύθηκαν νέες συμμαχίες και αντιπαραθέσεις που θα ήταν αδιανόητες πριν από λίγες δεκαετίες. Η ανακάλυψη των σημαντικών κοιτασμάτων υδρογονανθράκων στην περιοχή

τείνει να αναδιαμορφώσει εκ νέου τις ισορροπίες ισχύος, ενισχύοντας είτε τις συγκρούσεις συμφερόντων και τις γεωπολιτικές αντιπαλότητες (όπως στην περίπτωση Ελλάδας–Τουρκίας), είτε την ανάπτυξη νέων στρατηγικών συνεργασιών (ενδεικτικά Κύπρου–Ισραήλ) (Νταβούτογλου 2010).

Οι νέες γεωπολιτικές δυναμικές διαμορφώνονται επίσης υπό την άμεση επίδραση των εξελίξεων στη Μέση Ανατολή, η οποία αποτελεί διαρκή εστία αστάθειας και συγκρούσεων. Στο γεωπολιτικό πεδίο της Ανατολικής Μεσογείου, οι βασικοί δρώντες είναι η Τουρκία, η Κύπρος, το Ισραήλ και η Ελλάδα, ενώ καθοριστικό ρόλο διαδραματίζουν και οι μεγάλες δυνάμεις – ΗΠΑ, Ρωσία και Κίνα.

Η Κύπρος, ειδικότερα, συνιστά κεντρικό σημείο τριβής στην περιοχή. Η γεωγραφική της θέση της προσδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα, καθώς βρίσκεται στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων και ελέγχει ζωτικές θαλάσσιες οδούς. Το πετρέλαιο που διοχετεύεται μέσω της Διώρυγας του Σουέζ, του τουρκικού λιμένα Τζεϊχάν και διαμέσου της κυπριακής ΑΟΖ καταλήγει στις αγορές της Δύσης. Η ιδιότητα της Κύπρου ως τελευταίου ανατολικού ορίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο τη συνδέει άμεσα με την Ανατολή, της προσδίδει καθοριστική σημασία για την ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης και της ευρύτερης περιφέρειας (Νταβούτογλου 2010). Παράλληλα, η παρουσία μόνιμης στρατιωτικής βάσης στο νησί ενισχύει περαιτέρω τη γεωστρατηγική του αξία, καθώς επιτρέπει τον έλεγχο κρίσιμων περιοχών όπως ο Περσικός Κόλπος και η Κασπία, αλλά και στρατηγικών θαλασσίων διαδρόμων όπως η Ερυθρά Θάλασσα, ο Κόλπος του Άντεν και τα Στενά του Ορμούζ – περιοχές με υψηλή ενεργειακή σημασία σε παγκόσμιο επίπεδο.

Το Ισραήλ διατηρεί στενούς δεσμούς με τις ευρωπαϊκές χώρες, ωστόσο οι σχέσεις του με ορισμένους γειτονικούς δρώντες παραμένουν τεταμένες, κυρίως με την Τουρκία μετά το 2010 και με την Παλαιστίνη. Παρά τις προσπάθειες επαναπροσέγγισης με την Άγκυρα το 2016, οι συνομιλίες δεν απέδωσαν ουσιαστικά αποτελέσματα. Στη συνέχεια, το Ισραήλ επέλεξε να ενισχύσει τη συνεργασία του με πιο φιλικές χώρες της περιοχής, ιδίως με την Κύπρο και την Ελλάδα, εδραιώνοντας ταυτόχρονα δεσμούς με την Ευρωπαϊκή Ένωση (Fratzman 2020).

Οι πολυετείς αυτές διπλωματικές διεργασίες οδήγησαν στη δημιουργία δύο βασικών τριγωνικών αξόνων ενεργειακής συνεργασίας: αφενός του άξονα Ελλάδας–Κύπρου–Ισραήλ και αφετέρου του άξονα Ελλάδας–Κύπρου–Αιγύπτου. Οι δομές αυτές διαμορφώθηκαν με την

ενεργό υποστήριξη των Ηνωμένων Πολιτειών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σε μια στρατηγική προσπάθεια ανάσχεσης των αναθεωρητικών κινήσεων της Τουρκίας, η οποία επιχειρεί να περιθωριοποιήσει τα υπόλοιπα κράτη από τη συμμετοχή τους στην εκμετάλλευση των υδρογονανθράκων της Ανατολικής Μεσογείου (Fratzman 2020).

Η απάντηση σε αυτήν την τακτική εκφράστηκε με την ίδρυση του Eastern Mediterranean Gas Forum (EMGF) το 2020. Το Φόρουμ συγκροτήθηκε ως πλατφόρμα συνεργασίας των κρατών που εμπλέκονται στην προώθηση του αγωγού EastMed (Ελλάδα, Κύπρος, Ισραήλ, Αίγυπτος, Ιορδανία και Παλαιστινιακή Αρχή), με τη συμμετοχή και μεγάλων ευρωπαϊκών ενεργειακών εταιρειών (γαλλικών και ιταλικών). Στόχος του είναι η θεσμοθέτηση μιας περιφερειακής συμμαχίας που θα αναλάβει τον συντονισμό και την ασφάλεια των ενεργειακών έργων. Η πρωτοβουλία αυτή αντανακλά τα κοινά συμφέροντα των συμμετεχόντων κρατών για τη διασφάλιση της σταθερότητας και της ενεργειακής ασφάλειας στην περιοχή (Fratzman 2020).

Στο ίδιο πλαίσιο, το Ισραήλ αποφάσισε την ενίσχυση του ναυτικού του, με σκοπό την προστασία της ΑΟΖ του από τις επανειλημμένες παραβιάσεις της Τουρκίας. Παράλληλα, Αίγυπτος, Ελλάδα, Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, Γαλλία και Κύπρος καταδίκασαν τις τουρκικές ενέργειες, χαρακτηρίζοντάς τις απειλητικές για τη σταθερότητα της Ανατολικής Μεσογείου. Η Άγκυρα, ωστόσο, εξακολουθεί να στηρίζει στρατιωτικά την κυβέρνηση της Τρίπολης στη Λιβύη και να εμπλέκεται σε περιστατικά ναυτικής έντασης, όπως εκείνα με γαλλικές και γερμανικές δυνάμεις το 2020. Επιπρόσθετα, προχωρά συχνά στην έκδοση και χρήση παράνομων NAVTEX, παραβιάζοντας ελληνικά ύδατα και εντείνοντας τις εντάσεις με την Αθήνα (Fratzman 2020).

Η σχέση της Τουρκίας με την Κυπριακή Δημοκρατία παραμένει έντονα προβληματική, με ρίζες που ανάγονται ήδη στο 1974 και την εκδήλωση του Κυπριακού Ζητήματος. Τα τελευταία χρόνια, η Άγκυρα ενθαρρύνει την τουρκοκυπριακή κοινότητα να υιοθετεί σκληρότερη στάση αναφορικά με τα δικαιώματα επί των φυσικών πόρων, εντείνοντας το αδιέξοδο στις διαπραγματεύσεις. Η γεωστρατηγική σημασία της Κύπρου αποτελεί τον κύριο λόγο του αυξημένου ενδιαφέροντος της Τουρκίας, η οποία επιχειρεί να επηρεάσει τις εσωτερικές εξελίξεις του νησιού, επικαλούμενη την προστασία της τουρκοκυπριακής πλευράς.

Η τουρκική εξωτερική πολιτική χαρακτηρίζεται, γενικότερα, από συγκρουσιακές σχέσεις και με άλλα κράτη της περιοχής, όπως η Αίγυπτος και η Συρία, αλλά και με τις Ηνωμένες Πολιτείες σε διάφορες χρονικές περιόδους. Η Ουάσιγκτον, παρότι διαθέτει καθοριστική επιρροή στην Ανατολική Μεσόγειο, έχει διαφοροποιήσει την ενεργειακή της στρατηγική: η εκμετάλλευση των σχιστολιθικών κοιτασμάτων την κατέστησε ενεργειακά αυτάρκη, μειώνοντας την εξάρτησή της από τις εισαγωγές της περιοχής. Παρά ταύτα, η Ανατολική Μεσόγειος παραμένει κρίσιμη για τα γεωπολιτικά συμφέροντα των ΗΠΑ, καθώς συνδέεται με τον έλεγχο στρατηγικών θαλάσσιων διαύλων και την ευρύτερη ενεργειακή ασφάλεια της Μέσης Ανατολής (Fratzman 2020). Ο θεμελιώδης στόχος της αμερικανικής στρατηγικής, ήδη από το 1991, είναι η διατήρηση της παγκόσμιας πρωτοκαθεδρίας μέσω της αποτροπής ανάδυσης ανταγωνιστών σε περιφερειακό ή παγκόσμιο επίπεδο, με κύριους δυνητικούς αντιπάλους τη Ρωσία και την Κίνα. Γι' αυτό, οι ΗΠΑ επιδιώκουν τον έλεγχο των θαλάσσιων οδών και της ενεργειακής τροφοδοσίας, όπως καταδεικνύεται από την εμπλοκή τους στους πολέμους του Ιράκ (1991, 2003) και την ανάπτυξη ενός εκτεταμένου πλέγματος στρατιωτικών βάσεων στην περιοχή. Ο συνδυασμός ελέγχου εμπορικών θαλάσσιων διαδρομών και ενεργειακών πόρων προσφέρει στην Ουάσιγκτον στρατηγικά εργαλεία για την ανάσχεση οποιουδήποτε ανταγωνιστή (Fratzman 2020).

Στην Ανατολική Μεσόγειο, οι Ηνωμένες Πολιτείες διατηρούν στενές σχέσεις με το Ισραήλ, την Ελλάδα και τα κράτη που συμμετέχουν στον άξονα του EastMed. Ωστόσο, κατά την περίοδο της προεδρίας Τραμπ, καταγράφηκε μια σχετική αποστασιοποίηση από τα περιφερειακά δρώμενα, με αποτέλεσμα τα κράτη της περιοχής να προχωρήσουν σε περισσότερο αυτόνομες πολιτικές, οικοδομώντας δικά τους πλέγματα συμμαχιών και συνεργασιών ασφάλειας. Αυτό το κενό ισχύος επέτρεψε την εντονότερη διείσδυση νέων παικτών, όπως η Ρωσία και η Κίνα.

Η Ρωσία, ειδικότερα, επιδεικνύει τάσεις στρατηγικής επαναδραστηριοποίησης στην Ανατολική Μεσόγειο. Η ενσωμάτωση της Κριμαίας – όπου εδρεύει ο ρωσικός στόλος που δραστηριοποιείται στη Μεσόγειο – η στρατιωτική εμπλοκή στον εμφύλιο πόλεμο της Συρίας και η ενίσχυση της ναυτικής παρουσίας μέσω βάσεων όπως το Tartus αποτελούν ενδεικτικά παραδείγματα αυτής της στροφής. Παράλληλα, η Μόσχα αναπτύσσει σχέσεις με κράτη όπως η Αίγυπτος, το Ισραήλ και η Σαουδική Αραβία, εκμεταλλευόμενη το στρατηγικό κενό που άφησε η μερική οπισθοχώρηση των ΗΠΑ (Fratzman 2020).

Η Κίνα, από το 1978 και έπειτα, έχει καταγράψει μια συνεχή και εντυπωσιακή πορεία οικονομικής ανάπτυξης, γεγονός που την έχει αναδείξει στη δεύτερη θέση παγκοσμίως ως προς την οικονομική ισχύ, ελέγχοντας σήμερα περίπου το 16,4% του παγκόσμιου ΑΕΠ. Παράλληλα, οι Ηνωμένες Πολιτείες εξακολουθούν να διατηρούν την πρωτοκαθεδρία με ποσοστό 24,4%. Ωστόσο, εφόσον οι υφιστάμενες τάσεις συνεχιστούν, εκτιμάται ότι η Κίνα θα μπορέσει στα επόμενα χρόνια να εξισωθεί ή ακόμη και να υπερβεί τις ΗΠΑ σε όρους οικονομικής ισχύος (Fratzman 2020). Για το Πεκίνο, ιδιαίτερη σημασία έχει η διασφάλιση της απρόσκοπτης ροής του εμπορίου με την Ευρώπη, το οποίο διενεργείται μέσω του «θαλάσσιου δρόμου του μεταξιού» που περνά από τη Διώρυγα του Σουέζ. Στο πλαίσιο αυτό, η Κίνα έχει επιτύχει να αποκτήσει στρατηγική παρουσία στην Ανατολική Μεσόγειο, επενδύοντας σε καίρια λιμάνια όπως ο Πειραιάς και ένα επιπλέον λιμάνι στο Ισραήλ, ενισχύοντας την οικονομική της επιρροή και παράλληλα οξύνοντας τον ανταγωνισμό στην περιοχή. Η Ανατολική Μεσόγειος εντάσσεται επίσης στον σχεδιασμό του «χερσαίου δρόμου του μεταξιού», μέσω του οποίου θα ενισχυθεί περαιτέρω η διασύνδεση Ευρώπης και Κίνας με νέες υποδομές και δίκτυα μεταφορών (Fratzman 2020).

Πέραν των εμπορικών στοχεύσεων, καθοριστική για την Κίνα είναι και η πρόσβαση στις ενεργειακές πηγές της Μέσης Ανατολής και του Περσικού Κόλπου, καθώς αποτελούν θεμέλιο της συνέχισης της οικονομικής της ανάπτυξης. Ωστόσο, ο ανταγωνισμός των μεγάλων δυνάμεων, ιδίως μεταξύ ΗΠΑ και Κίνας, έχει συμβάλει στην αποσταθεροποίηση της Ανατολικής Μεσογείου, σε μια περιοχή όπου ήδη κυριαρχούν υψηλές εντάσεις λόγω των περιφερειακών αντιπαραθέσεων. Οι μεγάλες δυνάμεις έχουν εμπλακεί είτε άμεσα είτε έμμεσα σε συγκρούσεις, όπως εμφύλιους πολέμους και στρατιωτικές επιχειρήσεις, ενώ παράλληλα έχουν οικοδομήσει συμμαχίες με τοπικά κράτη (π.χ. ΗΠΑ με Ελλάδα και Ισραήλ), γεγονός που τροφοδοτεί περαιτέρω τις περιφερειακές εντάσεις.

3.2 Η ενεργειακή πολιτική και οι γεωπολιτικές επιδιώξεις της Τουρκία

Η γεωγραφική θέση της Τουρκίας της προσδίδει ένα ιδιαίτερο πλεονέκτημα, καθώς λειτουργεί ως κομβικό πέρασμα για τη διαμετακόμιση πετρελαίου και φυσικού αερίου από την Κεντρική Ασία, τη Ρωσία και τη Μέση Ανατολή προς τις αγορές της Ευρώπης –η οποία αποτελεί το δεύτερο μεγαλύτερο καταναλωτικό κέντρο παγκοσμίως– αλλά και προς τις αγορές

του Ατλαντικού. Σύμφωνα με τον Διεθνή Οργανισμό Ενέργειας (International Energy Agency- EIA) η στρατηγική αυτή θέση ενισχύεται περαιτέρω από τον έλεγχο που ασκεί στα τουρκικά στενά, τα οποία συγκαταλέγονται στα σημαντικότερα διεθνή «chokepoints», μέσω των οποίων διοχετεύονται κάθε χρόνο τεράστιες ποσότητες πετρελαίου από τα λιμάνια της Μαύρης Θάλασσας προς τις δυτικές αγορές με δεξαμενόπλοια (EIA 2017).

Στον πυρήνα της ενεργειακής στρατηγικής της Άγκυρας βρίσκεται η διασφάλιση της ενεργειακής τροφοδοσίας της, δεδομένου ότι η εγχώρια παραγωγή πετρελαίου και φυσικού αερίου παραμένει σε χαμηλά επίπεδα. Για τον λόγο αυτό, η Τουρκία έχει εντείνει τις ερευνητικές δραστηριότητες στον τομέα των υδρογονανθράκων, τόσο στην ξηρά όσο και στον θαλάσσιο χώρο. Η κρατική εταιρεία Turkish Petroleum Corporation (TPAO) έχει αναλάβει την υλοποίηση του προγράμματος εξερευνήσεων, με στόχο κυρίως την ανεύρεση κοιτασμάτων σχιστολιθικού πετρελαίου και φυσικού αερίου. Παρά τις εκτιμήσεις ότι σημαντικά αποθέματα μπορεί να εντοπίζονται στον βυθό του Αιγαίου, οι έρευνες παραμένουν περιορισμένες λόγω των εκκρεμών διαφορών με την Ελλάδα σχετικά με τις θαλάσσιες ζώνες (EIA 2017).

Αντιθέτως, πιο απτά αποτελέσματα καταγράφηκαν στη Μαύρη Θάλασσα, όπου εντοπίστηκε το μεγάλο κοίτασμα φυσικού αερίου «Sakarya». Η εκμετάλλευσή του προγραμματίζεται να ξεκινήσει το 2023, προσφέροντας στην Τουρκία τη δυνατότητα να μειώσει σημαντικά την εξάρτησή της από τις εισαγωγές φυσικού αερίου. Παράλληλα, στον τομέα του φυσικού αερίου η αγορά εξακολουθεί να κυριαρχείται από την κρατική εταιρεία BOTAS, παρά τις προσπάθειες για απελευθέρωση του ενεργειακού τομέα από το 2003, γεγονός που περιορίζει τα περιθώρια ανταγωνισμού για τις ιδιωτικές επιχειρήσεις. Στη Μεσόγειο, οι ερευνητικές δραστηριότητες έχουν πραγματοποιηθεί και από εταιρείες που συνεργάζονται με το ψευδοκράτος, επιτείνοντας τις γεωπολιτικές εντάσεις στην περιοχή.

Η Τουρκία εξακολουθεί να εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από περιορισμένο αριθμό χωρών για την κάλυψη των ενεργειακών της αναγκών, γεγονός που ενέχει υψηλό ρίσκο για την ασφάλεια του εφοδιασμού. Οι βασικοί προμηθευτές της τα τελευταία χρόνια είναι η Ρωσία, το Ιράν, το Ιράκ, το Αζερμπαϊτζάν και η Σαουδική Αραβία. Ιδιαίτερα η Ρωσία, ως κυρίαρχος προμηθευτής φυσικού αερίου, διατηρεί καθοριστική παρουσία στην τουρκική ενεργειακή αγορά, καλύπτοντας το 2017 περίπου το 56% των συνολικών εισαγωγών φυσικού αερίου, ενώ παράλληλα ενίσχυσε τη θέση της μέσω της επέκτασης του αγωγού Turkish Stream. Σημαντικές ποσότητες φυσικού αερίου εξάγονται επίσης από το Ιράν και το Αζερμπαϊτζάν (EIA 2017).

Στο πλαίσιο αυτό, η Άγκυρα έχει επιδιώξει τη διαφοροποίηση των οδών μεταφοράς ενέργειας μέσω νέων αγωγών, όπως οι ρωσικοί Blue Stream και Turkish Stream, ο TANAP που συνδέεται με τα κοιτάσματα του Αζερμπαϊτζάν, ο αγωγός Ιράν–Τουρκίας, ο αγωγός ITGI (Ελλάδα–Τουρκία–Ιταλία) καθώς και ο αγωγός του Νοτίου Καυκάσου. Με τη δημιουργία αυτών των δικτύων επιδιώκει να ενισχύσει την ασφάλεια του εφοδιασμού της και ταυτόχρονα να αναδειχθεί σε κομβικό περιφερειακό και διεθνή διαμετακομιστικό κέντρο ενέργειας (EIA 2017).

Ο ρόλος της Τουρκίας ως ενεργειακού κόμβου αποτυπώνεται χαρακτηριστικά στον τερματικό σταθμό του Τσεϊχάν στη νότια χώρα, όπου συγκλίνουν ροές πετρελαίου και φυσικού αερίου από διαφορετικές πηγές. Ωστόσο, η γενικότερη αστάθεια της περιοχής προκαλεί σοβαρές δυσχέρειες στη λειτουργία των αγωγών, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τις επιθέσεις Κούρδων ανταρτών σε αγωγούς της ανατολικής Τουρκίας. Επιπλέον, η πολιτική αβεβαιότητα σε χώρες-κλειδιά, όπως το Αζερμπαϊτζάν και η Γεωργία, επιβαρύνει το πλαίσιο ενεργειακής ασφάλειας όχι μόνο της Τουρκίας αλλά και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεδομένου ότι ο αγωγός TAP –που προμηθεύει την Ελλάδα και τη Δυτική Ευρώπη– αποτελεί συνέχεια του TANAP. Συνεπώς, η αστάθεια στη Μέση Ανατολή και, γενικότερα, στην Ανατολική Μεσόγειο επηρεάζει άμεσα όχι μόνο την Τουρκία, αλλά και πιο απομακρυσμένες χώρες, καθιστώντας το ενεργειακό ζήτημα κομβικό για την περιφερειακή σταθερότητα.

3.3 Mavi Vatan και οι αναθεωρητικές επιδιώξεις της Τουρκίας στην Ανατολική Μεσόγειο

Δεδομένης της ευαισθησίας του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος σε ζητήματα που αφορούν την επάρκεια των ενεργειακών πόρων, την ασφάλεια του εφοδιασμού, τα διαθέσιμα αποθέματα αλλά και τις διεθνείς τιμές πετρελαίου και φυσικού αερίου, τα κράτη καταβάλλουν συστηματικές προσπάθειες για τη θωράκιση της ενεργειακής τους ασφάλειας. Η ανάγκη αυτή καθίσταται ακόμη πιο επιτακτική για χώρες που βρίσκονται σε γεωγραφικές ζώνες πλούσιες σε ενεργειακούς πόρους, όπως η Ανατολική Μεσόγειος. Στο πλαίσιο αυτό, η Τουρκία, η οποία τα τελευταία χρόνια έχει ενισχύσει την εμπλοκή της στα ενεργειακά ζητήματα της περιοχής, επιδιώκει να αναβαθμίσει τον γεωπολιτικό της ρόλο μέσω της αμφισβήτησης του υφιστάμενου

«status quo», της προβολής μιας νεο-οθωμανικής στρατηγικής και της προώθησης ιδεών συνεκμετάλλευσης των φυσικών πόρων (Bilgin 2010).

Παράλληλα, η απομάκρυνσή της από τη Δύση και την ενταξιακή πορεία προς την Ευρωπαϊκή Ένωση καταδεικνύει σαφείς μετατοπίσεις στην εξωτερική της πολιτική. Οι αιτίες αυτής της στροφής δεν ανάγονται αποκλειστικά σε επιλογές συγκεκριμένων ηγετών, αλλά απορρέουν τόσο από εσωτερικές πολιτικές διεργασίες –όπως η ενίσχυση νέων ιδεολογικών ρευμάτων (νεοεθνικιστών και ισλαμιστών)– όσο και από διεθνείς παράγοντες που συνδέονται με την επιφυλακτικότητα αρκετών ευρωπαϊκών κρατών απέναντι στην ένταξή της στην Ε.Ε. Επιπλέον, οι σύνθετες σχέσεις της Τουρκίας με εθνοτικές και θρησκευτικές ομάδες (Κούρδους, Αρμενίους, Ισραηλινούς), καθώς και η διεύρυνση των σχέσεων της με τη Ρωσία και κράτη της Μέσης Ανατολής (όπως η Συρία, ο Λίβανος και το Ιράν), αποτυπώνουν την αναπροσαρμογή της γεωπολιτικής της κατεύθυνσης (Bilgin 2010).

Η αναθεωρητική κατεύθυνση που έχει υιοθετήσει η τουρκική εξωτερική πολιτική στην Ανατολική Μεσόγειο μετά το 2018 δεν αποτελεί ένα αποκομμένο φαινόμενο, αλλά εδράζεται σε σημαντικό βαθμό στην κεμαλική κληρονομιά. Από τη δεκαετία του 1970, και ειδικότερα από το 1973, η Άγκυρα είχε διατυπώσει αξιώσεις επί σχεδόν του μισού Αιγαίου, ανατολικά του 25ου μεσημβρινού. Η θεώρηση αυτή ενσωματώθηκε και από το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP) και τον ηγέτη του, οι οποίοι επέκτειναν τη στρατηγική αυτή και στην Ανατολική Μεσόγειο. Η Τουρκία, μέσα από την αναθεωρητική της πολιτική, επιδιώκει να αποκομίσει γεωπολιτικά και ενεργειακά οφέλη τόσο από την Ανατολή όσο και από τη Δύση, ακολουθώντας πρακτικές που οδηγούν σε αποσταθεροποίηση της περιοχής. Σύμφωνα με την Βλάχου 2020, ο στόχος της Τουρκίας είναι είτε να εμποδίσει την αξιοποίηση των υδρογονανθράκων της Ανατολικής Μεσογείου είτε να επιβάλει τις δικές της αξιώσεις στον ενεργειακό χάρτη.

Για την επίτευξη αυτών των επιδιώξεων χρησιμοποιεί συγκεκριμένα μέσα:

1. την παράνομη στρατιωτική επέμβαση και κατοχή του 37% της Κύπρου το 1974 και την ανακήρυξη ενός μη αναγνωρισμένου «κράτους», το οποίο αποδέχεται μόνο η ίδια·
2. τη μονομερή και αυθαίρετη οριοθέτηση ΑΟΖ μεταξύ Τουρκίας και του ψευδοκράτους, γεγονός που συνεπάγεται αμφισβήτηση της ελληνικής και κυπριακής ΑΟΖ·

3. την απειλή χρήσης στρατιωτικής βίας (casus belli) έναντι της Ελλάδας σε περίπτωση επέκτασης των χωρικών υδάτων στο Αιγαίο·
4. την υιοθέτηση τακτικών «διπλωματίας εξαναγκασμού», με αποστολή ερευνητικών και γεωτρύπανων, συνοδευόμενων από πολεμικά πλοία, προκειμένου να προχωρήσει σε παράνομες γεωτρήσεις στην κυπριακή ΑΟΖ ή να παρεμποδίσει αντίστοιχες διεθνείς έρευνες.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της πολιτικής συνιστούν η δραστηριοποίηση του γεωτρύπανου Φατίχ, 36 ναυτικά μίλια δυτικά της Πάφου κι εντός της κυπριακής ΑΟΖ, καθώς και του «Yanuz» στο τεμάχιο 7. Παράλληλα, σημαντικό παράγοντα που τροφοδοτεί την αναθεωρητική στρατηγική της Άγκυρας αποτελεί η προοπτική κατασκευής του αγωγού EastMed. Το έργο αυτό εκλαμβάνεται από την Τουρκία ως απειλή για τον ρόλο της ως διαμετακομιστικού κόμβου ενέργειας, καθώς μειώνει τη γεωστρατηγική της βαρύτητα. Επιπλέον, η δημιουργία του EastMed έρχεται σε αντιπαράθεση με τα συμφέροντα της Ρωσίας, η οποία προωθεί ανταγωνιστικούς αγωγούς φυσικού αερίου προς την Τουρκία και την Ευρώπη, γεγονός που εντείνει περαιτέρω τις περιφερειακές εντάσεις (Βλάχου 2020).

Η Τουρκία επιδιώκει να εδραιώσει στην Ανατολική Μεσόγειο το προφίλ μιας περιφερειακής ναυτικής δύναμης, ικανής να προβάλλει ισχύ όχι μόνο στην περιοχή αυτή, αλλά και στο Αιγαίο καθώς και στην Κεντρική Μεσόγειο, στο πλαίσιο του δόγματος της «Γαλάζιας Πατρίδας» (Mavi Vatan). Οι ενέργειες της Άγκυρας στο Αιγαίο, στη Συρία και σε άλλες ζώνες κρίσης συνιστούν πτυχές ενός ευρύτερου και πολυεπίπεδου στρατηγικού σχεδιασμού, που αποσκοπεί στον έλεγχο κρίσιμων θαλάσσιων περιοχών. Το δόγμα αυτό, το οποίο παρουσιάστηκε για πρώτη φορά το 2006 από τον απόστρατο ναύαρχο Cem Gürdeniz, περιγράφει τις θαλάσσιες περιοχές στις οποίες η Τουρκία αξιώνει να ασκεί κυριαρχικά δικαιώματα, καθορίζοντας θαλάσσιες ζώνες και αντίστοιχες ΑΟΖ (Μαδούρος 2021).

Στα τέλη του 2019, το τουρκικό Υπουργείο Άμυνας και το Πολεμικό Ναυτικό δημοσιοποίησαν επισήμως τη μελέτη της «Γαλάζιας Πατρίδας», ενισχύοντας τη θέση της στο επίκεντρο της στρατηγικής ατζέντας της χώρας. Ο Cem Gürdeniz, σε σχετική συνέντευξή του, υπογράμμισε ότι το δόγμα αυτό αποτελεί απάντηση στους περιφερειακούς συνασπισμούς που θεωρείται ότι στρέφονται εναντίον της Τουρκίας. Σύμφωνα με τον ίδιο, τρία είναι τα ζητήματα που θα καθορίσουν το μέλλον της Τουρκίας τον 21ο αιώνα: (α) η εκμετάλλευση των υποθαλάσσιων ενεργειακών πόρων, (β) το ενδεχόμενο δημιουργίας ενός ανεξάρτητου

«Κουρδιστάν» με πρόσβαση στη Μεσόγειο, και (γ) το μέλλον της βόρειας Κύπρου, με αναφορά στα κατεχόμενα εδάφη από την τουρκοκυπριακή κοινότητα. Παράλληλα, τόνισε ότι η «Γαλάζια Πατρίδα» δεν είναι απλώς ένα στρατηγικό αφήγημα, αλλά ένα ολοκληρωμένο ναυτικό δόγμα που φιλοδοξεί να καταστήσει την Τουρκία ναυτική δύναμη ισότιμη με αυτήν της Ελλάδας και άλλων περιφερειακών δρώντων (Μαδούρος 2021).

Ο κεντρικός στόχος του Δόγματος της «Γαλάζιας Πατρίδας», όπως διατυπώθηκε από την τουρκική κυβέρνηση, είναι η εδραίωση του ελέγχου και της σύνδεσης των τριών θαλασσών που περιβάλλουν την Τουρκία – Μεσογείου, Αιγαίου και Μαύρης Θάλασσας – με απώτερο σκοπό την ενίσχυση της περιφερειακής και διεθνούς της επιρροής. Παράλληλα, επιδιώκεται η διεύρυνση της πρόσβασης της χώρας σε ενεργειακούς πόρους, όπως το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο, που βρίσκονται στην Ερυθρά Θάλασσα, την Κασπία, την Αραβική Θάλασσα και τον Περσικό Κόλπο. Στο πλαίσιο αυτό, η Άγκυρα αντιλαμβάνεται το συγκεκριμένο δόγμα ως εργαλείο με το οποίο θα μπορέσει να περιορίσει την εξάρτησή της από εισαγωγές ενέργειας και, υπό την ηγεσία του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, να αναδειχθεί σε εξαγωγική δύναμη στον ενεργειακό τομέα.

Η κρατική πετρελαϊκή εταιρεία ΤΡΑΟ έχει αναλάβει την υλοποίηση ενός εκτεταμένου προγράμματος υπεράκτιων ερευνών στην ευρύτερη θαλάσσια περιοχή που η Τουρκία χαρακτηρίζει ως «Γαλάζια Πατρίδα», με στόχο τον εντοπισμό νέων κοιτασμάτων υδρογονανθράκων και την ενσωμάτωσή τους στη στρατηγική ενεργειακής αυτάρκειας της χώρας. Η ενεργειακή αυτονομία, συνεπώς, εξαρτάται όχι μόνο από τις πολιτικές και οικονομικές φιλοδοξίες της τουρκικής ηγεσίας, αλλά και από τη δημογραφική ανάπτυξη, την οικονομική δυναμική και την ενίσχυση των αμυντικών δυνατοτήτων της χώρας.

Στο πλαίσιο αυτό, οι τουρκικές ναυτικές δυνάμεις έχουν υποστεί σημαντική αναβάθμιση, τόσο σε επίπεδο εξοπλισμού όσο και μέσω της δημιουργίας στρατιωτικών βάσεων στην ευρύτερη περιοχή, γεγονός που τους επιτρέπει να υλοποιούν πολλαπλές επιχειρήσεις στην Ανατολική Μεσόγειο. Από το 2018, ερευνητικά σκάφη και γεωτρήπανα της Τουρκίας έχουν εισέλθει σε θαλάσσιες περιοχές που Ελλάδα και Κύπρος θεωρούν ότι ανήκουν στη δική τους υφαλοκρηπίδα και στις Αποκλειστικές Οικονομικές Ζώνες τους, προκαλώντας σοβαρές αμφισβητήσεις ως προς τα κυριαρχικά τους δικαιώματα και, ενίοτε, την ίδια την εθνική τους κυριαρχία. Το γεγονός αυτό καθιστά ιδιαίτερα πιθανή τη μετατροπή των υφιστάμενων

ανταγωνισμών σε παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος, με αυξημένους κινδύνους αποσταθεροποίησης.

Η εντεινόμενη τουρκική δραστηριότητα στην Ανατολική Μεσόγειο, με την αποστολή του ερευνητικού σκάφους «Oruç Reis» και του γεωτρύπανου «Yavuz», αποσκοπεί ουσιαστικά στην αμφισβήτηση και παρεμπόδιση των ερευνών διεθνών εταιρειών υδρογονανθράκων. Η στρατηγική αυτή λειτουργεί ως πολιτική «άρνησης πρόσβασης», με στόχο την εμπλοκή της Άγκυρας στις ενεργειακές εξελίξεις της περιοχής και κυρίως στα κοιτάσματα της Κυπριακής Δημοκρατίας. Σύμφωνα με άρθρο του Μελέτη το 2021, η τουρκική κυβέρνηση υποστηρίζει ότι η ίδια, αλλά και η τουρκοκυπριακή κοινότητα, δικαιούνται μερίδιο τόσο στη διαδικασία της έρευνας όσο και στα κέρδη από την εκμετάλλευση των κοιτασμάτων, διεκδικώντας ισότιμο διαμοιρασμό.

Από το 2013–2014, η Τουρκία έχει υιοθετήσει τη θέση ότι η Κύπρος δεν διαθέτει πλήρη επήρεια ως νησιωτικό κράτος, αλλά μόνο το βόρειο τμήμα της – δηλαδή η τουρκοκυπριακή κοινότητα, στην οποία η Άγκυρα αποδίδει ίσα κυριαρχικά δικαιώματα. Στο πλαίσιο αυτό, θεωρεί ότι η Κυπριακή Δημοκρατία ενεργεί παράνομα προβαίνοντας σε μονομερείς οριοθετήσεις και ερευνητικές δραστηριότητες. Παράλληλα, η Τουρκία έχει προβεί σε μονομερείς κινήσεις οριοθέτησης θαλασσιών ζωνών με το ψευδοκράτος, υπογράφοντας συμφωνίες που αμφισβητούν τη νομιμότητα της διεθνώς αναγνωρισμένης κυβέρνησης της Κύπρου. Ο Μελέτης 2021 σημειώνει ότι, παρότι η Τουρκία δεν έχει επικυρώσει τη Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας (UNCLOS), είχε χρησιμοποιήσει αντίστοιχες διατάξεις το 1986 για την ανακήρυξη ΑΟΖ στη Μαύρη Θάλασσα.

Η τουρκική επιχειρηματολογία διατυπώθηκε και επισήμως σε επιστολή της 13ης Νοεμβρίου προς τα Ηνωμένα Έθνη, στην οποία κατατέθηκαν οι συντεταγμένες των διεκδικήσεων της Άγκυρας στην Ανατολική Μεσόγειο. Στην επιστολή αυτή απορρίπτονται πλήρως οι θέσεις Ελλάδας και Κύπρου, όπως και οι συντεταγμένες που έχουν καταθέσει, ενώ παράλληλα προβάλλεται η άποψη ότι η Τουρκία διαθέτει αποκλειστικά κυριαρχικά δικαιώματα στην περιοχή μεταξύ του 32ου και του 28ου μεσημβρινού.

Επιπλέον, από το 2011, η Άγκυρα έχει αμφισβητήσει την ύπαρξη υφαλοκρηπίδας και ΑΟΖ για τα ελληνικά νησιά Καστελόριζο, Κάσο, Κάρπαθο, Ρόδο και Κρήτη. Σύμφωνα με τη θέση της Τουρκίας, τα νησιά αυτά δεν παράγουν θαλάσσιες ζώνες, με αποτέλεσμα η εκτεταμένη

τουρκική ακτογραμμή να της παρέχει μεγαλύτερο «στρατηγικό βάθος» και άρα δικαιώματα σε ευρύτερη θαλάσσια οριοθέτηση. Με αυτό το σκεπτικό, η Άγκυρα επιδιώκει να παρακάμψει το Καστελόριζο στη χάραξη ΑΟΖ, ώστε να παρεμβληθεί ανάμεσα στην ελληνική και την κυπριακή ζώνη. Σε περίπτωση που το σχέδιο αυτό υλοποιηθεί, η Τουρκία θα αποκτήσει άμεση πρόσβαση και κυριαρχικά δικαιώματα στην εκμετάλλευση των ενεργειακών πόρων της περιοχής (Μελέτης 2021).

3.4 Διπλωματικές εντάσεις και συνεργασίες στην Ανατολική Μεσόγειο

Η ενέργεια διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των περιφερειακών συμμαχιών της Τουρκίας. Η εξωτερική πολιτική της Άγκυρας συχνά αποκλίνει από εκείνη των παραδοσιακών της εταίρων, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, οι Ηνωμένες Πολιτείες και το Ισραήλ, οδηγώντας την σε προσέγγιση με μη δυτικές δυνάμεις, μεταξύ των οποίων η Ρωσία, το Ιράν και η Συρία. Η μετατόπιση αυτή αποδίδεται, αφενός, στις χρόνιες δυσκολίες της ενταξιακής της πορείας προς την Ε.Ε. και στις εντάσεις που διατηρεί με το Ισραήλ και τις ΗΠΑ σε ζητήματα που αφορούν τους Κούρδους, τους Αρμενίους και τις σχέσεις με το εβραϊκό κράτος· αφετέρου, σε εσωτερικές πολιτικές προκλήσεις που αντιμετωπίζει η κυβέρνηση του προέδρου Ερντογάν (Bilgin 2010).

Παρά τα ισχυρά στρατηγικά της συμφέροντα να διατηρήσει δεσμούς με τη Δύση, η Τουρκία υιοθετεί μια ευέλικτη πολιτική συμμαχιών στον τομέα της ενέργειας, αξιοποιώντας τη γεωγραφική της θέση. Η αδυναμία των δυτικών χωρών να διασφαλίσουν την αδιάλειπτη τροφοδοσία της με ενεργειακούς πόρους καθιστά αναγκαία τη συνεργασία με γειτονικές χώρες πλούσιες σε ενεργειακά αποθέματα, όπως η Ρωσία, το Αζερμπαϊτζάν, το Ιράκ και το Ιράν. Υπό το πρίσμα αυτό, η Τουρκία δεν μπορεί να παραβλέψει τη δυνατότητα δημιουργίας ενός ολοκληρωμένου δικτύου ενεργειακών υποδομών και διασυνδέσεων, το οποίο αφενός θα ενίσχυε τη συνεργασία με τις γειτονικές της χώρες και αφετέρου θα συνέβαλε στην αντιμετώπιση των εγχώριων ενεργειακών της αναγκών (Bilgin 2010).

Οι ενεργειακές συμμαχίες της Τουρκίας στον τομέα του πετρελαίου συγκροτούνται σχετικά ευκολότερα· ωστόσο, όταν το επίκεντρο μετατοπίζεται στο φυσικό αέριο, οι συνεργασίες καθίστανται πιο περίπλοκες. Αυτό συμβαίνει διότι το φυσικό αέριο κατέχει κυρίαρχη θέση στο

ενεργειακό μείγμα της χώρας, ιδιαίτερα στην παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, γεγονός που αυξάνει τη ζήτηση και το καθιστά το καύσιμο-κλειδί για την εδραίωση ισχυρών περιφερειακών συνεργασιών με χώρες όπως η Ρωσία, το Αζερμπαϊτζάν και το Ιράν (Bilgin 2010).

Η Ρωσία, ειδικότερα, αποτελεί στρατηγικό εταίρο της Τουρκίας στον ενεργειακό τομέα, με εμπορικές σχέσεις που έχουν εδραιωθεί από τις αρχές της δεκαετίας του 2000. Η Τουρκία είναι ο δεύτερος μεγαλύτερος εισαγωγέας ρωσικού φυσικού αερίου μετά τη Γερμανία, με ποσοστό που καλύπτει περίπου το 64% της εγχώριας κατανάλωσης. Παράλληλα, η Μόσχα επενδύει σε κρίσιμες ενεργειακές υποδομές στην Τουρκία, όπως στην κατασκευή αγωγών, στην ανάπτυξη του πυρηνικού σταθμού στο Akkuyu, αλλά και σε εγκαταστάσεις αποθήκευσης φυσικού αερίου. Υπάρχουν μάλιστα προοπτικές για νέες επενδύσεις σε αγωγούς πετρελαίου και φυσικού αερίου.

Ωστόσο, η τόσο υψηλή ενεργειακή εξάρτηση από τη Ρωσία ενδέχεται να εγείρει κινδύνους για την ενεργειακή ασφάλεια της Τουρκίας. Για τον λόγο αυτό, η Άγκυρα επιχειρεί να διαφοροποιήσει τις πηγές της, ενισχύοντας τις συνεργασίες της με το Αζερμπαϊτζάν, το Ιράν και το Ιράκ. Σε περίπτωση που η μεταφορά φυσικού αερίου και πετρελαίου προς τις αγορές της Ευρώπης και της Μεσογείου εξαρτηθεί αποκλειστικά από τη Ρωσία, η Τουρκία κινδυνεύει να καταστεί ενεργειακά εξαρτημένος «δορυφόρος». Προκειμένου να αποφύγει αυτό το σενάριο, επιδιώκει την οικοδόμηση εμπορικών σχέσεων με κράτη της Κασπίας και της Μέσης Ανατολής, τα οποία προσφέρουν τη δυνατότητα ευνοϊκότερων όρων συνεργασίας. Συνεπώς, αν και η Ρωσία παραμένει πρωταρχικός εταίρος, η εξάρτηση από αυτήν συνεπάγεται υψηλότερους κινδύνους και δυνητικά αυξημένο κόστος συγκριτικά με τις εναλλακτικές ενεργειακές πηγές της περιοχής (Bilgin 2010).

Η αναθεωρητική στρατηγική της Τουρκίας στην Ανατολική Μεσόγειο, όπως έχει ήδη αναλυθεί, εντείνει τις περιφερειακές αντιπαλότητες και επηρεάζει καίρια τις σχέσεις της τόσο με την Ευρωπαϊκή Ένωση και το NATO όσο και με την ελληνική εξωτερική πολιτική. Ο βασικός προβληματισμός των διεθνών και περιφερειακών δρώντων που εμπλέκονται στις ενεργειακές εξελίξεις – συμπεριλαμβανομένων της Ε.Ε., του NATO και των επιμέρους κρατών – αφορά τα δικαιώματα έρευνας και εκμετάλλευσης υδρογονανθράκων. Τα ζητήματα αυτά έχουν αποτελέσει πηγή έντασης, καθώς η Άγκυρα υιοθετεί επιθετικές πρακτικές που θίγουν όχι μόνο τα συμφέροντα των γειτονικών χωρών, αλλά και εκείνα μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων,

όπως της Γαλλίας και της Ιταλίας, οι οποίες δραστηριοποιούνται ενεργά στις θαλάσσιες περιοχές έρευνας (Bilgin 2010).

Η Κυπριακή Δημοκρατία καταγράφεται από την Άγκυρα ως ένας εκ των πλέον «αντιθετικών δρώντων». Η ενεργειακή συνεργασία της με το Ισραήλ, την Ελλάδα και την Αίγυπτο εκλαμβάνεται από την τουρκική πλευρά ως απειλή για την εθνική της ασφάλεια, καθώς θεωρείται ότι περιορίζει τις φιλοδοξίες της Τουρκίας να καταστεί περιφερειακός ενεργειακός κόμβος. Στο τουρκικό αφήγημα, η Κύπρος προβάλλεται πλέον ως «προκεχωρημένος σταθμός» ισραηλινών και δυτικών συμφερόντων, ανταγωνιστικών προς τις επιδιώξεις της Άγκυρας (Bilgin 2010).

Οι τριγωνικές συνεργασίες Ελλάδας–Κύπρου–Ισραήλ, Ελλάδας–Κύπρου–Αιγύπτου, καθώς και η συγκρότηση του East Mediterranean Gas Forum (EMGF), υπό την υποστήριξη των ΗΠΑ, θεωρούνται από την Τουρκία ως ένας ενιαίος γεωπολιτικός άξονας που περιορίζει τον στρατηγικό της ρόλο. Η γεωγραφία αυτού του «άξονα απειλής» εκτείνεται, κατά την τουρκική προσέγγιση, από τα σύνορα του Ιράκ και τα όρη Καντίλ, διαμέσου της βόρειας Συρίας, έως την Ανατολική Μεσόγειο, δημιουργώντας έναν γεωστρατηγικό φραγμό που απομονώνει την Τουρκία στην Ανατολία και την αποκλείει από τον ενεργειακό πλούτο της περιοχής.

Κατά συνέπεια, η Άγκυρα αντιλαμβάνεται ότι βρίσκεται αντιμέτωπη με δύο κύριες προκλήσεις. Από τη μία πλευρά, την ενισχυμένη δυτική στήριξη προς τους Κούρδους στη Συρία, οι οποίοι δυνητικά θα μπορούσαν να αποκτήσουν πρόσβαση στην Ανατολική Μεσόγειο, και από την άλλη, τη διεθνή υποστήριξη προς τις ενεργειακές πρωτοβουλίες της Κυπριακής Δημοκρατίας, οι οποίες περιορίζουν τις τουρκικές αξιώσεις στον τομέα των υδρογονανθράκων (Bilgin 2010).

Κεφάλαιο 4. Η ενεργειακή πολιτική της Ελλάδας

Ο ενεργειακός τομέας συνιστά θεμελιώδη άξονα της εθνικής ενεργειακής πολιτικής και αναμένεται να διαδραματίσει καίριο ρόλο στη βιώσιμη και εξωστρεφή αναπτυξιακή πορεία της χώρας. Η συνεχιζόμενη διαδικασία απελευθέρωσης των αγορών ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου, τόσο σε επίπεδο χονδρικής όσο και λιανικής, σε συνδυασμό με τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που απορρέουν από τη γεωγραφική θέση και τη διαθεσιμότητα ορυκτών πόρων, ενισχύονται περαιτέρω από τις πρόσφατες ανακαλύψεις σημαντικών κοιτασμάτων φυσικού αερίου στη λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου. Οι παράγοντες αυτοί δημιουργούν αξιόλογες επενδυτικές προοπτικές, οι οποίες μπορούν να συμβάλουν ουσιαστικά στη θωράκιση του ενεργειακού εφοδιασμού και στη μείωση του κινδύνου αιφνίδιας διακοπής στη ροή ενέργειας.

Είναι συνεπώς εμφανές ότι η ανάπτυξη του ενεργειακού κλάδου θα έχει άμεσο αντίκτυπο τόσο στην ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού όσο και στην προσέλκυση επενδύσεων. Παρά ταύτα, σημαντικοί περιοριστικοί παράγοντες εξακολουθούν να επηρεάζουν τη διαμόρφωση των ενεργειακών πολιτικών. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται η παρατεταμένη οικονομική ύφεση των τελευταίων δεκαπέντε ετών, η συρρίκνωση του πληθυσμού – ο οποίος το 2018 περιορίστηκε στα 10,7 εκατομμύρια – καθώς και οι καθυστερήσεις στην υλοποίηση εκσυγχρονιστικών και εξοπλιστικών προγραμμάτων.

4.1 Η θέση της Ελλάδας στον ενεργειακό χάρτη και οι πολιτικές της

Η Ελλάδα αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα χώρας με έντονα ενεργειακά διλήμματα, καθώς συνδυάζει μια διαρκώς συρρικνούμενη πληθυσμιακή βάση με μια οικονομία που εξακολουθεί να ανακάμπτει σταδιακά από την πολυετή χρηματοπιστωτική κρίση. Παράλληλα, παρουσιάζει υψηλή εξάρτηση από εισαγωγές ορυκτών καυσίμων, η οποία υπερβαίνει σημαντικά τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ενδεικτικά, το 2015 η Ελλάδα κάλυψε μέσω εισαγωγών το 61,1% της κατανάλωσης φυσικού αερίου, περίπου το 20% του αργού πετρελαίου και σχεδόν το 64% του άνθρακα, με τη Ρωσία να αποτελεί τον κύριο προμηθευτή. Σύμφωνα με το Ινστιτούτο Ενέργειας Νοτιοανατολικής Ευρώπης (IENE), το 2016 η ενεργειακή εξάρτηση της χώρας ανήλθε στο 73,6%, ποσοστό που την κατέταξε πρώτη μεταξύ των κρατών-μελών

της Ε.Ε. και τρίτη στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, μετά την Κύπρο (96,2%) και την Τουρκία (74,9%).

Το φυσικό αέριο κατέχει κεντρικό ρόλο στην εγχώρια κατανάλωση ενέργειας, καθώς οι αυξημένες ανάγκες καλύπτονται κυρίως μέσω εισαγωγών LNG, με το 2020 να καταγράφει ρεκόρ χρήσης, παρουσιάζοντας σχεδόν διπλασιασμό (99%) σε σύγκριση με το 2014. Αντιθέτως, ο λιγνίτης, αν και αποτέλεσε ιστορικά βασικό καύσιμο (50% της συνολικής ηλεκτροπαραγωγής), η παραγωγή του μειώθηκε κατά το ήμισυ την τελευταία δεκαετία, αντικαθιστάμενη από ισοδύναμες ποσότητες πετρελαίου. Συνολικά, σύμφωνα με το IENE η εγχώρια παραγωγή καλύπτει μόλις το ένα τρίτο των ενεργειακών αναγκών, ενώ τα υπόλοιπα δύο τρίτα προέρχονται από εισαγωγές πετρελαίου και φυσικού αερίου.

Το πετρέλαιο παραμένει το κυριότερο καύσιμο, αλλά εισάγεται σχεδόν αποκλειστικά, αφού η Ελλάδα δεν διαθέτει αξιόλογα δικά της αποθέματα. Ο λιγνίτης καταλαμβάνει πλέον το 16% της συνολικής παραγωγής, ενώ το φυσικό αέριο –τρίτο σε σημασία καύσιμο– προέρχεται κατά κύριο λόγο από τη Ρωσία (65% το 2016). Η Μόσχα αποτελεί τον σημαντικότερο προμηθευτή φυσικού αερίου της χώρας και τη δεύτερη πηγή πετρελαίου (12%), μετά το Ιράκ (41%). Συνεπώς, η ελληνική ενεργειακή ασφάλεια παραμένει σε μεγάλο βαθμό συνδεδεμένη με τις ρωσικές προμήθειες, ειδικά σε ό,τι αφορά το καύσιμο με τη μεγαλύτερη ζήτηση, το φυσικό αέριο (IENE 2018).

Η μεγιστοποίηση της αξιοποίησης των εγχώριων πηγών ενέργειας αποτελεί στρατηγική προτεραιότητα για την Ελλάδα, καθώς συνδέεται άμεσα με την ενίσχυση της ενεργειακής της αυτονομίας και τη μείωση της εξάρτησης από εξωτερικούς προμηθευτές. Ωστόσο, ως κράτος-μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η χώρα οφείλει να συμμορφώνεται με το θεσμικό πλαίσιο και τις κατευθυντήριες γραμμές της κοινής ενεργειακής πολιτικής. Οι ευρωπαϊκοί στόχοι, αν και προάγουν τη βιώσιμη ανάπτυξη και την ενεργειακή ασφάλεια σε ευρύτερο επίπεδο, ενδέχεται να λειτουργούν περιοριστικά στην άσκηση μιας πλήρως αυτόνομης εθνικής ενεργειακής στρατηγικής (Υ.Π.ΕΝ.).

Παρά ταύτα, η Ελλάδα έχει θέσει συγκεκριμένες προτεραιότητες που συγκροτούν τον πυρήνα της εθνικής ενεργειακής της πολιτικής, με κύριους άξονες:

1. Εξασφάλιση και ορθολογική διαχείριση ενεργειακών πόρων, ώστε να διασφαλίζεται η απρόσκοπτη, αξιόπιστη και ασφαλής κάλυψη των ενεργειακών αναγκών της χώρας, με τους βέλτιστους δυνατούς όρους για την κοινωνία και την οικονομία.
2. Δημιουργία στρατηγικών αποθεμάτων, ενεργειακών συμμαχιών και εναλλακτικών οδών τροφοδοσίας, προκειμένου να αντιμετωπίζονται αποτελεσματικά ενδεχόμενες ενεργειακές κρίσεις και να προστατεύονται οι καταναλωτές από έκτακτες και αποσταθεροποιητικές διακυμάνσεις στις διεθνείς αγορές.
3. Προώθηση της βιώσιμης και αειφόρου ανάπτυξης του ενεργειακού τομέα, καλύπτοντας το πλήρες φάσμα από την παραγωγή έως την κατανάλωση, με παράλληλη μέριμνα για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και την ενίσχυση της πράσινης μετάβασης.

Με τον τρόπο αυτό, η χώρα επιχειρεί να συνδυάσει τις εθνικές της ανάγκες με τις ευρωπαϊκές δεσμεύσεις, επιδιώκοντας να εξασφαλίσει ενεργειακή σταθερότητα, στρατηγική ανθεκτικότητα και βιώσιμη ανάπτυξη.

Η στρατηγική ικανοποίησης των ενεργειακών αναγκών της Ελλάδας προϋποθέτει την αντιμετώπιση του ζητήματος της ενεργειακής εξάρτησης μέσω της διαμόρφωσης κατάλληλου ρυθμιστικού πλαισίου, το οποίο ευθυγραμμίζεται με τις προβλέψεις και τις ειδικές διατάξεις του άρθρου 194 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ). Το πλαίσιο αυτό αποτελεί θεμέλιο για την υλοποίηση μιας συνεκτικής πολιτικής που θα επιτρέψει στη χώρα να ανταποκριθεί αποτελεσματικά στις αυξανόμενες προκλήσεις της διεθνούς και ευρωπαϊκής ενεργειακής αγοράς.

Στο πλαίσιο αυτό, οι στρατηγικοί στόχοι που θέτει η Ελλάδα είναι απολύτως αναγκαίοι. Σε συμφωνία με τις κατευθύνσεις της Ε.Ε., οι οποίες δίνουν έμφαση στη διαφοροποίηση πηγών και διαδρομών προμήθειας για όλα τα κράτη-μέλη, η εθνική στρατηγική επικεντρώνεται:

- Στη διαφοροποίηση των ενεργειακών πηγών, των προμηθευτών και των διαύλων μεταφοράς, ώστε να μειωθεί η εξάρτηση από λίγες και εν δυνάμει επισφαλείς αγορές.
- Στην αξιοποίηση των εγχώριων ενεργειακών αποθεμάτων και τη μείωση της εξάρτησης από προμηθευτές υψηλού γεωπολιτικού κινδύνου.
- Στην ανάπτυξη των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και στην ενίσχυση κρίσιμων ενεργειακών υποδομών που θα ενδυναμώσουν την ασφάλεια εφοδιασμού.

- Στην προώθηση της ανταγωνιστικότητας και της απελευθέρωσης της αγοράς ενέργειας, ώστε να δημιουργηθεί ένα θελκτικό περιβάλλον για επενδύσεις και να ενισχυθεί η οικονομική ανάπτυξη.

Η ενεργειακή πολιτική του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, αναφέρει πως η επίτευξη αυτών των στόχων συμβάλλει όχι μόνο στην ενίσχυση της ενεργειακής ασφάλειας της χώρας, αλλά και στη διαμόρφωση ενός σταθερού και βιώσιμου επενδυτικού περιβάλλοντος που ευθυγραμμίζεται με τις ευρωπαϊκές προτεραιότητες για ενεργειακή μετάβαση και πράσινη ανάπτυξη.

4.2 Η εξωτερική διάσταση της ελληνικής ενεργειακής πολιτικής

Η ενεργειακή αγορά χαρακτηρίζεται από υψηλή δυναμικότητα, καθώς επηρεάζεται τόσο από εσωτερικούς παράγοντες – όπως η ισορροπία προσφοράς και ζήτησης – όσο και από τις εκάστοτε διεθνείς εξελίξεις και γεωπολιτικές συγκυρίες. Για κράτη με περιορισμένη ενεργειακή autάρκεια, όπως η Ελλάδα, οι διεθνείς σχέσεις αποκτούν καθοριστική σημασία. Σε αυτό το πλαίσιο, ο πρωταρχικός στόχος της χώρας είναι η διασφάλιση πρόσβασης σε εισαγόμενους ενεργειακούς πόρους υπό ανταγωνιστικούς και ευνοϊκούς όρους.

Οι μεγαλύτερες προκλήσεις που αντιμετωπίζει η Ελλάδα στον 21ο αιώνα εντοπίζονται στην Ανατολική Μεσόγειο, μια περιοχή που συνδυάζει γεωπολιτικούς κινδύνους με σημαντικές ενεργειακές προοπτικές. Η αξιοποίηση των επιβεβαιωμένων κοιτασμάτων υδρογονανθράκων έχει καταστήσει την περιοχή κεντρικό άξονα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής την τελευταία δεκαετία. Στο πλαίσιο αυτό, οι τρεις θεμελιώδεις πυλώνες της διεθνούς ενεργειακής στρατηγικής της Ελλάδας συνοψίζονται ως εξής:

- η ανάδειξη της σε καίριο διαμετακομιστικό κόμβο υδρογονανθράκων προς την Ευρώπη, με προοπτική – εφόσον είναι εφικτό – να εξελιχθεί σε κέντρο ρευστότητας για τη διαμόρφωση τιμών ενέργειας στη Νοτιοανατολική Ευρώπη
- η ενίσχυση της ασφάλειας του ενεργειακού εφοδιασμού μέσα από τη διαφοροποίηση τόσο των πηγών όσο και των διαδρομών εισαγωγής πετρελαίου και φυσικού αερίου
- η εμπέδωση της εθνικής κυριαρχίας μέσω της αξιοποίησης των κυριαρχικών δικαιωμάτων στην εξερεύνηση και εκμετάλλευση υδρογονανθράκων σε θαλάσσιες ζώνες πέραν των

υφιστάμενων χωρικών υδάτων, γεγονός που θα συνέβαλε στη μείωση του ενεργειακού ελλείμματος και στην ενίσχυση της συμμετοχής της χώρας σε μια ασφαλή, ανταγωνιστική και λειτουργική περιφερειακή αγορά ενέργειας.

Για την επίτευξη αυτών των στόχων, η Ελλάδα έχει επενδύσει σε διμερή και τριμερή σχήματα συνεργασίας με χώρες της Ανατολικής Μεσογείου, με κεντρικό άξονα τη συνεργασία Ελλάδας–Κύπρου. Παράλληλα, δραστηριοποιείται σε πολυμερές επίπεδο, συμμετέχοντας σε διεθνείς και περιφερειακούς θεσμούς, όπως το Energy Charter Treaty, το EMGF, η IRENA και ο IEA, αλλά και σε σχήματα που αφορούν τη Νοτιοανατολική Ευρώπη και τα Δυτικά Βαλκάνια (Παλαιογιάννης 2018).

Η επιτυχία της διεθνούς ενεργειακής στρατηγικής της Ελλάδας συνδέεται άμεσα με το θεσμικό πλαίσιο και τις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της οποίας αποτελεί κράτος-μέλος και συμμετέχει στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που αφορούν τον ενεργειακό τομέα. Στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας για τη δημιουργία Ενεργειακής Ένωσης (2015), η Ε.Ε. έχει θέσει στρατηγικούς στόχους που αποσκοπούν στη διασφάλιση της ενεργειακής ασφάλειας τόσο σε συλλογικό επίπεδο όσο και για κάθε κράτος-μέλος ξεχωριστά (Τσακίρης 2018a).

Το άρθρο 194 της ΣΛΕΕ (Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης) προσδιορίζει τους τομείς συντρέχουσας αρμοδιότητας, με ιδιαίτερη έμφαση στη διαφοροποίηση πηγών και δικτύων ενέργειας, ώστε να ενισχυθεί η ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού και να περιοριστεί η εξάρτηση από μονοπωλιακούς προμηθευτές, όπως η Ρωσία. Οι πολιτικές αυτές σηματοδοτούν την πορεία προς μια συνεκτική και ενοποιημένη ευρωπαϊκή ενεργειακή πολιτική. Ωστόσο, το ίδιο άρθρο αναγνωρίζει και το κυριαρχικό δικαίωμα κάθε κράτους-μέλους να καθορίζει τους όρους εκμετάλλευσης των εγχώριων ενεργειακών του πόρων, να επιλέγει το ενεργειακό του μείγμα και να ορίζει τη γενικότερη διάρθρωση του εθνικού του ενεργειακού εφοδιασμού (Τσακίρης 2018a).

4.3 Η ενεργειακή ασφάλεια της Ελλάδας

Από την αρχαιότητα έως σήμερα, η Ελλάδα, παρά το περιορισμένο γεωγραφικό της μέγεθος, κατέχει μια γεωπολιτική και γεωστρατηγική βαρύτητα δυσανάλογη προς την έκτασή της. Η

τοποθεσία της στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων την καθιστά κομβικό σημείο του δυτικού αμυντικού συστήματος, προσελκύοντας το ενδιαφέρον ισχυρών δυνάμεων όπως η Ρωσία και η Κίνα. Η χώρα διαθέτει στρατηγική πρόσβαση στο Αιγαίο, το Ιόνιο και στη Μεσόγειο – μια ημίκλειστη θάλασσα μεγάλης σημασίας για το διεθνές εμπόριο και την ασφάλεια. Επιπλέον, το γεγονός ότι ελέγχει τη μεγαλύτερη παράκτια ζώνη στα βόρεια παράλια του Αιγαίου της προσδίδει τη δυνατότητα να ρυθμίζει την πρόσβαση των βαλκανικών χωρών προς τη θάλασσα, ενισχύοντας τον στρατηγικό της ρόλο στην περιοχή (Κοψιδά 2018).

Η γεωγραφική της θέση την καθιστά επίσης βασικό διάδρομο διέλευσης ενεργειακών αγωγών που μεταφέρουν καύσιμα από τη Ρωσία, την περιοχή της Κασπίας και δυνητικά, από τα κοιτάσματα της Ανατολικής Μεσογείου. Παράλληλα, η συμμετοχή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στο NATO, σε συνδυασμό με τη σημασία των λιμανιών της στην Ανατολική Μεσόγειο, ενισχύουν περαιτέρω τη γεωστρατηγική της αξία και προσφέρουν νέες προοπτικές ανάπτυξης (Baldwin 2016).

Στο πλαίσιο αυτό, η Ελλάδα επιδιώκει να ενισχύσει την ενεργειακή της ασφάλεια διαφοροποιώντας τόσο τις πηγές όσο και τις διαδρομές προμήθειας. Ενδεικτικά, δίνεται έμφαση στην ενίσχυση των εισαγωγών υδροποιημένου φυσικού αερίου (LNG) μέσω της Ρεβυθούσας και της πλωτής μονάδας FSRU στην Αλεξανδρούπολη. Ταυτόχρονα, η χώρα επενδύει στην αναβάθμιση των ενεργειακών της υποδομών και στην ενίσχυση του ρόλου της ως διαμετακομιστικού κέντρου για τις αγορές της Νοτιοανατολικής Ευρώπης (Κοψιδά 2018)

Η πιθανότητα ύπαρξης σημαντικών κοιτασμάτων υδρογονανθράκων νότια και δυτικά της Κρήτης έχει καταστήσει την έρευνα και την αξιοποίηση εγχώριων ενεργειακών πόρων προτεραιότητα για την ενίσχυση της ενεργειακής ασφάλειας της Ελλάδας. Αν και μέχρι στιγμής δεν έχουν επιβεβαιωθεί αποθέματα, τυχόν ανακάλυψη τους θα μπορούσε να συμβάλει ουσιαστικά τόσο στην ενεργειακή αυτάρκεια όσο και στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας, καλύπτοντας τις ανάγκες της εγχώριας αγοράς σε φυσικό αέριο. Παράλληλα, το Ιόνιο Πέλαγος αποτελεί επίσης περιοχή ενδιαφέροντος. Το 2017 παραχωρήθηκαν δικαιώματα έρευνας και εκμετάλλευσης στο θαλάσσιο «οικόπεδο 2» σε κοινοπραξία των εταιρειών Total και Edison, γεγονός που τόνωσε το επενδυτικό ενδιαφέρον και άλλων ενεργειακών ομίλων για τις θαλάσσιες ζώνες νότια και δυτικά της Κρήτης (IENE 2018).

Όσον αφορά τις ενεργειακές υποδομές, η Ελλάδα διαθέτει επαρκείς εγκαταστάσεις αποθήκευσης πετρελαίου, ωστόσο οι δυνατότητες αποθήκευσης φυσικού αερίου παραμένουν περιορισμένες. Ο μοναδικός ενεργός σταθμός βρίσκεται στη Ρεβυθούσα, ενώ ιδιαίτερη σημασία αποκτά η υποδομή στην Καβάλα, η οποία αξιοποιήθηκε μετά την εξάντληση των τοπικών υποθαλάσσιων κοιτασμάτων φυσικού αερίου. Η στρατηγική σημασία της εγκατάστασης αυτής έγκειται τόσο στην εγγύτητά της με τους αγωγούς TAP και IGB όσο και στο γεγονός ότι αποτελεί τη μοναδική λειτουργική αποθήκη φυσικού αερίου στην ευρύτερη περιοχή, με εξαίρεση τη Βουλγαρία (IENE 2018).

Παράλληλα, η Ελλάδα συμμετέχει ενεργά στην ανάπτυξη και υλοποίηση έργων αγωγών φυσικού αερίου, τα οποία ενισχύουν τον ρόλο της ως διαμετακομιστικού κόμβου. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται ο αγωγός IGB (Ελλάδα–Βουλγαρία), ο ITGI-Poseidon (Τουρκία–Ελλάδα–Ιταλία), ο διασυνδετήριος αγωγός Ελλάδας–Βόρειας Μακεδονίας και ο στρατηγικής σημασίας EastMed στην Ανατολική Μεσόγειο. Στην κορυφή των προτεραιοτήτων της χώρας βρίσκεται ο Νότιος Διάδρομος Φυσικού Αερίου, με κεντρικό έργο τον αγωγό TAP, ο οποίος μεταφέρει φυσικό αέριο από το αζέρικο κοίτασμα Shah Deniz της Κασπίας Θάλασσας προς την Κεντρική Ευρώπη, καθιστώντας την Ελλάδα κομβικό κρίκο στον ευρωπαϊκό ενεργειακό χάρτη (IENE 2018).

Στον τομέα του φυσικού αερίου, η Ελλάδα παραμένει ιδιαίτερα εξαρτημένη, όχι μόνο από τη Ρωσία –η οποία αποτελεί τον κύριο προμηθευτή πετρελαίου και φυσικού αερίου– αλλά και από την Τουρκία, μέσω της οποίας διοχετεύεται το αζέρικο φυσικό αέριο μέσω του αγωγού TANAP προς την ελληνική αγορά. Η υψηλή αυτή εξάρτηση οδήγησε την ελληνική κυβέρνηση να στραφεί στρατηγικά προς την προώθηση της κατασκευής του αγωγού EastMed στην Ανατολική Μεσόγειο.

Η συμμετοχή της Ελλάδας στο έργο αυτό την καθιστά κρίσιμο κόμβο ασφαλείας, λειτουργώντας ως «ουδέτερο έδαφος» διέλευσης του EastMed. Εφόσον το έργο υλοποιηθεί, αναμένεται να συμβάλει καθοριστικά στη μείωση της εξάρτησης από το ρωσικό φυσικό αέριο και να ενισχύσει την ενεργειακή της αυτονομία. Παράλληλα, από την οπτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ελλάδα συνιστά μια αξιόπιστη και σταθερή χώρα διέλευσης, ικανή να μεταφέρει το φυσικό αέριο της Ανατολικής Μεσογείου με ελάχιστο κίνδυνο διακοπής της ροής. Με τον τρόπο αυτό μειώνονται οι πιθανότητες εμφάνισης κρίσεων αντίστοιχων με την ρωσο-ουκρανική, που στο παρελθόν έθεσαν σε δοκιμασία την ευρωπαϊκή ενεργειακή ασφάλεια.

4.4 Η πολιτική αποτροπής της Ελλάδας στο γεωπολιτικό πλαίσιο της Ανατολικής Μεσογείου

Η γεωγραφική θέση της Ελλάδας την καθιστά κομβικό παράγοντα στις εξελίξεις που διαδραματίζονται στην Ανατολική Μεσόγειο, τη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική. Ως εκ τούτου, η χώρα επιδιώκει συστηματικά την ενίσχυση της ειρήνης, της ασφάλειας, της περιφερειακής σταθερότητας, αλλά και την προώθηση της οικονομικής και ενεργειακής συνεργασίας με τα κράτη της περιοχής. Παρά τα σοβαρά οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπισε σχεδόν επί μία δεκαετία, η ανάγκη ενίσχυσης της αποτρεπτικής της ισχύος και της αναβάθμισης του ρόλου της στον τομέα της ασφάλειας είναι πλέον επιτακτική (Μπαμπανάσης 2018).

Η διαχείριση της τουρκικής επιθετικότητας μπορεί να επιτευχθεί μέσα από την ενδυνάμωση υφιστάμενων συμμαχιών και εξωτερικών ερεισμάτων, σε συνδυασμό με την κατάλληλη εσωτερική προετοιμασία. Ωστόσο, η συμβολή εξωτερικών παραγόντων, όπως η Ε.Ε., οι ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ, παρουσιάζει όρια, καθώς, παρά τις δηλώσεις καταδίκης των τουρκικών ενεργειών έναντι Ελλάδας και Κύπρου, το πολιτικό πλαίσιο καθιστά δυσχερή οποιαδήποτε στρατηγική ρήξης με την Άγκυρα (Μπαμπανάσης 2018).

Σε εσωτερικό επίπεδο, καθίσταται απαραίτητη η ανάπτυξη ενός αποτελεσματικού μηχανισμού διαχείρισης «κρίσεων χαμηλής έντασης», ενώ ο εκσυγχρονισμός του στρατιωτικού εξοπλισμού και η ενίσχυση της αεροναυτικής ισχύος αποτελούν κρίσιμα εργαλεία αποτροπής της τουρκικής προκλητικότητας. Όπως επισημαίνει ο Βασίλης Παναγιωτόπουλος, Ομότιμος Διευθυντής Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, η παγκοσμιοποίηση ευνοεί χώρες με τα χαρακτηριστικά μιας περιφερειακής δύναμης, όπως η Τουρκία, η οποία έχει εξελιχθεί σε σημαντική ναυτική δύναμη και αξιοποιεί στο έπακρο το εκτενές θαλάσσιο μέτωπό της. Υπό αυτές τις συνθήκες, η μέχρι πρότινος πολιτική κατευνασμού της Ελλάδας δεν επαρκεί και απαιτείται να συμπληρωθεί από μια στρατηγική ανασχεσης του τουρκικού αναθεωρητισμού, με στόχο την ανάδειξη της Ελλάδας σε περιφερειακό δρώντα στην Ανατολική Μεσόγειο (Μπαμπανάσης 2018).

Είναι γεγονός ότι στην Ελλάδα έχει παγιωθεί διαχρονικά η αντίληψη πως κάθε συμφωνία οριοθέτησης ΑΟΖ συνεπάγεται απώλεια κυριαρχικών δικαιωμάτων. Ωστόσο, στην πραγματικότητα, η σύναψη τέτοιων συμφωνιών μπορεί να ενισχύσει την αποτρεπτική ισχύ της

χώρας. Για να προληφθεί το ενδεχόμενο μιας νέας συμφωνίας της Τουρκίας με κράτη της Βόρειας Αφρικής, κατά τα πρότυπα του Τουρκολιβυκού μνημονίου, και για να διασφαλιστούν τα ελληνικά κυριαρχικά δικαιώματα στην περιοχή που εκτείνεται από τον 32°16'8" έως τον 28ο μεσημβρινό – ζώνη στην οποία η Άγκυρα προβάλλει διεκδικήσεις – είναι αναγκαία η συνολική οριοθέτηση θαλασσιών ζωνών με όλα τα κράτη της Ανατολικής Μεσογείου (Τσακίρης 2018b).

Ο στρατηγικός στόχος της Ελλάδας θα πρέπει να επικεντρώνεται στη συγκρότηση μιας ευρύτερης περιφερειακής συμμαχίας, η οποία θα στηρίζεται στην εφαρμογή του Διεθνούς Δικαίου της Θάλασσας, θα προωθεί την αξιοποίηση των υποθαλάσσιων ενεργειακών πόρων μέσω διεθνών συνεργασιών και θα συμβάλλει στην απομόνωση της Τουρκίας. Σημαντικό πλεονέκτημα για την Ελλάδα αποτελεί το γεγονός ότι τα νησιά της Ανατολικής Μεσογείου – και ειδικότερα το σύμπλεγμα του Καστελόριζου – αναγνωρίζονται από τη Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων του 1947 ως ελληνική επικράτεια, παρέχοντας έτσι το δικαίωμα οριοθέτησης ΑΟΖ με την Κύπρο, την Αίγυπτο και τη Λιβύη (Τσακίρης 2018b).

Επιπλέον, η ίδια η Τουρκία έχει αποδεχθεί στο παρελθόν ως «θαλάσσια συνοριακή γραμμή» το τόξο που εκτείνεται από το νότιο άκρο της Σάμου έως το Καστελόριζο, γεγονός που υποδηλώνει την ύπαρξη οριστικού ορίου μεταξύ των δύο χωρών, παρά τις μεταγενέστερες αμφισβητήσεις της. Οι συμφωνίες οριοθέτησης με τα κράτη της Νοτιοανατολικής Μεσογείου, ωστόσο, προϋποθέτουν την έμπρακτη στήριξη της ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας, ιδιαίτερα όσον αφορά την υλοποίηση του φιλόδοξου προγράμματος γεωτρήσεων στις οριοθετημένες θαλάσσιες ζώνες με την Αίγυπτο και το Ισραήλ. Τυχόν επέκταση του τουρκικού ελέγχου στην κυπριακή ΑΟΖ θα απέκλειε την Ελλάδα από μια κρίσιμη μελλοντική πηγή διαφοροποίησης των προμηθειών φυσικού αερίου, ανεξαρτήτως της διαδρομής μέσω της οποίας αυτό θα κατέληγε στην εγχώρια αγορά (Τσακίρης 2018b).

Συμπεράσματα

Η ενεργειακή μετάβαση στην Ανατολική Μεσόγειο δεν αποτελεί απλώς τεχνοοικονομικό εγχείρημα, αλλά πρωτίστως γεωπολιτική πρόκληση. Η περιοχή συνιστά ένα περίπλοκο μωσαϊκό από διακρατικές αντιπαραθέσεις, αλληλοσυγκρουόμενες στρατηγικές, ανταγωνισμούς και συνεργασίες, οι οποίες καθιστούν την ενεργειακή της προοπτική καθοριστικό παράγοντα τόσο για την περιφερειακή σταθερότητα όσο και για τη διεθνή ενεργειακή ασφάλεια.

Από την ανάλυση προκύπτει ότι η Τουρκία έχει υιοθετήσει μια έντονα αναθεωρητική στρατηγική, η οποία συνδυάζει τη στρατιωτική ισχύ με διπλωματικά μέσα και εργαλεία ενεργειακής διπλωματίας. Μέσα από το δόγμα της «Γαλάζιας Πατρίδας» επιχειρεί να επεκτείνει τον έλεγχό της σε θαλάσσιες ζώνες της Ανατολικής Μεσογείου, αμφισβητώντας δικαιώματα της Ελλάδας και της Κυπριακής Δημοκρατίας, ενώ ταυτόχρονα επιδιώκει να αναδειχθεί σε κομβικό διαμετακομιστικό κέντρο υδρογονανθράκων. Παράλληλα, οι στενές σχέσεις της με τη Ρωσία, το Αζερμπαϊτζάν και το Ιράν εξυπηρετούν τη στρατηγική της στόχευση για διαφοροποίηση πηγών και αγωγών, αλλά ενισχύουν και τις γεωπολιτικές της επιδιώξεις έναντι της Δύσης.

Η Ελλάδα, από την πλευρά της, βρίσκεται αντιμέτωπη με τις προκλήσεις της τουρκικής επιθετικότητας και με το χρόνιο πρόβλημα της ενεργειακής εξάρτησης. Ωστόσο, η γεωγραφική της θέση και η συμμετοχή της σε θεσμούς όπως η Ε.Ε. και το ΝΑΤΟ της προσδίδουν στρατηγικό πλεονέκτημα. Μέσα από διμερείς και πολυμερείς συνεργασίες με την Κύπρο, το Ισραήλ, την Αίγυπτο και την Ιταλία, επιχειρεί να ενισχύσει τον ρόλο της ως αξιόπιστου ενεργειακού κόμβου στην περιοχή, με έργα όπως ο αγωγός EastMed, ο TAP και οι υποδομές LNG. Οι προοπτικές αξιοποίησης εγχώριων κοιτασμάτων υδρογονανθράκων σε Ιόνιο και Κρήτη ενισχύουν την προοπτική μερικής ενεργειακής αυτονομίας, υπό την προϋπόθεση ότι θα προχωρήσουν εντός ενός σταθερού θεσμικού και γεωπολιτικού πλαισίου.

Η Κυπριακή Δημοκρατία αναδεικνύεται σε στρατηγικό παράγοντα των περιφερειακών εξελίξεων, τόσο λόγω της γεωγραφικής της θέσης όσο και εξαιτίας της συμμετοχής της σε τριμερή και πολυμερή σχήματα συνεργασίας. Ωστόσο, παραμένει στο επίκεντρο της τουρκικής αναθεωρητικής πολιτικής, με την Άγκυρα να προβάλλει αξιώσεις που υπονομεύουν την εθνική της κυριαρχία και δυσχεραίνουν την αξιοποίηση των ενεργειακών της πόρων.

Οι μεγάλες δυνάμεις (ΗΠΑ, Ρωσία, Κίνα, Ε.Ε.) συνεχίζουν να ασκούν καθοριστική επιρροή. Οι ΗΠΑ, αν και περισσότερο ενεργειακά ανεξάρτητες, εξακολουθούν να ενδιαφέρονται για τη διατήρηση του στρατηγικού ελέγχου στη Μεσόγειο. Η Ρωσία επιχειρεί να διατηρήσει την κυριαρχία της ως βασικός προμηθευτής ενέργειας στην Ευρώπη, χρησιμοποιώντας εργαλεία επιρροής όπως οι αγωγοί και η στρατιωτική παρουσία. Η Κίνα, με την πρωτοβουλία του «Νέου Δρόμου του Μεταξιού», επιδιώκει να διεισδύσει οικονομικά και εμπορικά, ελέγχοντας κρίσιμες λιμενικές υποδομές. Η Ε.Ε., τέλος, αν και προσπαθεί να προωθήσει μια ενιαία ενεργειακή πολιτική, εξακολουθεί να εξαρτάται από τα γεωπολιτικά δεδομένα των κρατών-μελών και τις διαφοροποιημένες στρατηγικές τους.

Η ανάλυση καταδεικνύει ότι οι ενεργειακές εξελίξεις στην Ανατολική Μεσόγειο συνδέονται με τέσσερις βασικούς άξονες:

- Ενεργειακή ασφάλεια και διαφοροποίηση πηγών – Η ανάγκη μείωσης της εξάρτησης από μονοπωλιακούς προμηθευτές, κυρίως τη Ρωσία.
- Γεωπολιτικές διεκδικήσεις – Οι αμφισβητήσεις θαλασσίων ζωνών, ιδίως από την Τουρκία, που δημιουργούν κλίμα αστάθειας.
- Περιφερειακές συνεργασίες – Οι τριμερείς και πολυμερείς συμμαχίες Ελλάδας–Κύπρου–Ισραήλ–Αιγύπτου, οι οποίες προσδίδουν μια νέα αρχιτεκτονική ασφάλειας στην περιοχή.
- Διεθνής διάσταση – Η εμπλοκή ΗΠΑ, Ρωσίας και Κίνας, που μετατρέπει την Ανατολική Μεσόγειο σε χώρο αντιπαράθεσης μεγάλων δυνάμεων.

Συνολικά, η Ανατολική Μεσόγειος παραμένει ένα πεδίο όπου οι γεωπολιτικές προκλήσεις της ενεργειακής μετάβασης αποκαλύπτουν τόσο τις αδυναμίες όσο και τις ευκαιρίες των εμπλεκόμενων δρώντων. Για την Ελλάδα, η πρόκληση είναι διττή: αφενός η κατοχύρωση των κυριαρχικών της δικαιωμάτων μέσω του διεθνούς δικαίου και της διπλωματίας, και αφετέρου η αξιοποίηση των ενεργειακών της πόρων ώστε να καταστεί κρίσιμος παίκτης στον περιφερειακό και ευρωπαϊκό ενεργειακό χάρτη. Η Τουρκία, από την άλλη, ακολουθεί μια στρατηγική κλιμακούμενης αναθεωρητικής συμπεριφοράς, γεγονός που αυξάνει την ένταση αλλά ταυτόχρονα δημιουργεί ευκαιρίες για την Ελλάδα και τους συμμάχους της να οικοδομήσουν πιο στέρεες συνεργασίες.

Το μέλλον της ενεργειακής μετάβασης στην Ανατολική Μεσόγειο θα εξαρτηθεί από την ικανότητα των κρατών να ισορροπήσουν ανάμεσα στην εκμετάλλευση των πόρων, στη

διασφάλιση της ενεργειακής επάρκειας και στη διαχείριση των γεωπολιτικών εντάσεων. Μια στρατηγική που θα συνδυάζει την αποτροπή με τη συνεργασία, τον σεβασμό στο διεθνές δίκαιο και την αξιοποίηση των πολυμερών θεσμών, μπορεί να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για μια πιο σταθερή και βιώσιμη ενεργειακή αρχιτεκτονική στην περιοχή.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Βλάχου, Χ. (2020) Το ζήτημα της Ενεργειακής Ασφάλειας στην γεωπολιτική σκακιέρα της Ανατολικής Μεσογείου, (Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων).
- Κοψιδά, Α. (2018) «Ασφάλεια και ενεργειακές εξελίξεις στην Ανατολική Μεσόγειο», https://www.researchgate.net/publication/326544639_Asphaleia_kai_energeiakes_exelixeis_sten_Anatolike_Mesogio_Security_and_energy_developments_in_the_Eastern_Mediterranean
- Λιάκουρας, Π. (2014) «Διμερείς συμφωνίες οριοθέτησης υφαλοκρηπίδας στη Μεσόγειο, το Αιγαίο και τη Νοτιοανατολική Μεσόγειο», (Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη).
- Μαδούρος, Ν. (2021) «Η Ανατολική Μεσόγειος ως «Γαλάζια Πατρίδα» : Νέες γεωπολιτικές αντιλήψεις και ο συνασπισμός της επιβίωσης του κράτους στην Τουρκία», Ετήσια επιθεώρηση Ιστορίας, Κοινωνίας και Πολιτικής, τευχ.7, Εκδόσεις: Ινστιτούτο ερευνών Προμηθέας.
- Μελέτης, Ν. (2021) «Το παιχνίδι της Τουρκίας στην Κύπρο και ο ρόλος του «ψευδοκράτους», <https://www.liberal.gr/diplomacy/to-paichnidi-tis-tourkias-stin-kupro-kai-o-rolos-toupseudokratous-/283515>.
- Μπαμπανάσης, Σ. (2018) «Βασικές διαπιστώσεις και συμπεράσματα του Συνεδρίου: «Οι γεωστρατηγικές αλλαγές στη Μεσόγειο και οι επιπτώσεις τους», στο Οι γεωστρατηγικές αλλαγές στη Μεσόγειο και οι επιπτώσεις τους (Εκδόσεις: Παπαζήση).
- Νταβούτογλου, Α. (2010), Το στρατηγικό βάθος, μτφ. Νικόλαος Ραπτόπουλος, (Αθήνα, Εκδόσεις: Ποιότητα)
- Παλαιογιάννης, Σ. (2018) «Ενεργειακές και Γεωπολιτικές προκλήσεις στην Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή και η Θέση της Ελλάδας», IENE <https://www.iene.eu/articlefiles/paleogiannis.pdf>
- Παπαδόπουλος, Α. (2019). Ενεργειακή ασφάλεια και γεωπολιτική: Προκλήσεις και προοπτικές στην Ανατολική Μεσόγειο. Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική, 42, 87–102.
- Παρίσης, Ι. (2013), Η καθ' ημάς θάλασσα: γεωστρατηγική ανάλυση της Μεσογείου», (Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη).
- Σιουσούρας Π., Κουτσοιράδη Μ. (2019), Οι γεωστρατηγικές αλλαγές στη Μεσόγειο και οι επιπτώσεις τους (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση).
- Τσακίρης, Θ. (2016) «Κόκκινος Συναγερμός ή Business as usual? Ποιες οι δυνητικές επιπτώσεις της τουρκο-ισραηλινής προσέγγισης για Ελλάδα και Κύπρο», ΕΛΙΑΜΕΠ.
- Τσακίρης, Θ. (2018a) «Η Ελληνική Ενεργειακή Γεωπολιτική από τη Βαλκανική ως τη Νοτιοανατολική Μεσόγειο», ΕΛΙΑΜΕΠ.
- Τσακίρης Θ. (2018b), Ενεργειακή Ασφάλεια και Διεθνής Πολιτική (Εκδόσεις Παπαζήση).

Φύλης, Κ. (2012). Ο ρόλος της Ανατολικής Μεσογείου στην ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης, (Εκδόσεις: Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων).

Φωτίου, Π. (2017) Ανατολική Μεσόγειος Παρόν και Μέλλον, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα).

Ξενόγλωσση

Baldwin, D. A. (Ed.). (2016). Theories of international relations (2nd ed.), Oxford University Press.

Bilgin, M. (2010) Energy and Turkey's Foreign Policy: state strategy, regional cooperation and private sector involvement, volume 9,no.2, (Istanbul, Turkish Policy Quarterly).

Boneva, S. (2018). Analysis of the Energy Dependence of the European Union. European Journal of Economics and Business Studies, Vol 4 No 1, 42-48.

Chapman, B. (2011). Geopolitics a guide to the issues (contemporary military, strategic, security issues), (Santa Barbara, California: Εκδόσεις Preager).

Collier, P. (2017). The Eastern Mediterranean: Security, energy and the future of regional cooperation. London: Routledge.

Ellinas, C. (2020) Διευθετώντας τις διαφορές επί των ΑΟΖ στην Ανατολική Μεσόγειο , ΕΛΙΑΜΕΠ, Policy Brief #134, chrome-extension://efaidnbmnmbpcjrcglclefindmkaj/https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2020/10/Policy-brief-134-EL-translation.pdf

Fratzman, S. (2020) "Mapping the Middle East's new alliance system", RIEAS, <https://sethfrantzman.com/2020/11/24/mapping-the-middle-east-s-new-alliance-system/>

Ghosh, P. (2021). Norway's Sovereign Wealth Fund Makes First Investment In Renewable Energy Infrastructure, <https://www.forbes.com/sites/palashghosh/2021/04/07/norways-sovereign-wealth-fund-makes-first-investment-in-renewable-energy-infrastructure/>

Högselius, P. (2019). Energy and Geopolitics. Routledge, σσ. 4.

Sharma, R. (2021) "Energy security in Eastern Mediterranean Region: challenges in the 21st century", Strategic monograph, RIEAS.

Smil, V. (2017). Energy and Civilization: A History. MIT Press.

Yergin, D. (2011). The Quest: Energy, Security, and the Remaking of the Modern World. Penguin Press, σσ. 267.

Ιστοσελίδες

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας <https://ypen.gov.gr/energeia/>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Ενεργειακή πολιτική: γενικές αρχές,
<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/68/energy-policy-general-principles>

Ινστιτούτο Ενέργειας Νοτιοανατολικής Ευρώπης (IENE), Η ενεργειακή ασφάλεια της Ελλάδας και προτάσεις για την βελτίωση της.

«Ο Γλαύκος αλλάζει την Ανατολική Μεσόγειο», Καθημερινή, 2019
<https://www.kathimerini.gr/world/1012433/o-glaykos-allazei-tin-anatoliki-mesogeio/>

«Σύντομα συμφωνία για διασύνδεση κοιτάσματος Αφροδίτη με Αίγυπτο» News Economy 30 Απριλίου 2018, πρόσβαση Μάιος 16,2021, <https://new-economy.gr/2018/04/30/sintoma-simfonia-gia-diasindesi-koitasmatosafroditi-me-egypt/>

ΕΛΙΑΜΕΠ, Carlos Echeverra Jesus, Euro-Mediterranean political relations: confidence and security building relations, (1997) <https://www.eliamep.gr/publication/euro-mediterraneanpolitical-relations-confidence-and-security-buuildng-measures/>

International Energy Agency (IEA). (2021). Net Zero by 2050: A Roadmap for the Global Energy Sector. Paris.

International Energy Agency (EIA), Turkey Analysis, 2017

Eurostat, the Statistical Office of the European Union.

US Energy Information Administration (EIA), Πρωτογενής ενέργεια (primary energy)- Στατιστικά και ανάλυση.

US Geological survey, (USGS) (2010) Assesment of undiscovered oil and Gas Resources of the Levantin Basin, Eastern Mediterranean, fact Sheet.

Egypt, Analysis-Energy Sector highlights, EIA, 2018
<https://www.eia.gov/international/overview/country/EGY>.

Δήλωση Πνευματικών Δικαιωμάτων

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν. 1599/1986 και τα άρθρα 2,4,6 παρ. 3 του Ν. 1256/1982, η παρούσα Διπλωματική Εργασία με τίτλο

“ _____ ΟΙ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗΣ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ _____ ”

καθώς και τα ηλεκτρονικά αρχεία και οι πηγαίοι κώδικες που αναπτύχθηκαν ή τροποποιήθηκαν στα πλαίσια αυτής της εργασίας και αναφέρονται ρητώς μέσα στο κείμενο που συνοδεύουν και η οποία έχει εκπονηθεί στο Τμήμα Ψηφιακών Συστημάτων του Πανεπιστημίου Πειραιώς αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας και δεν προσβάλλει κάθε μορφής πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο, αρχεία ή / και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή. Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και μόνο.

Copyright (C) Ονοματεπώνυμο Φοιτητή, Έτος, Πόλη

Copyright (C) ΡΩΞΑΝΗ-ΕΙΡΗΝΗ ΜΠΑΡΙΑΜΗ, 2025, ΠΕΙΡΑΙΑΣ

Υπογραφή Φοιτητή:

